

SOCIETAT D'

ONOMÀSTICA

BUTLLETÍ INTERIOR

**ANTROPONÍMIA
TOPONÍMIA
BIBLIOGRAFIA**

ÍNDEX

	Pàg.
- Notes de la Societat d'Onomàstica.....	2
- Exemplars endarrerits del "Butlletí Interior"	2
- Emili CASANOVA, "Un llistat de malnoms valencians arreplegats per Carles Ros, de 1773"	3
- Ramon AMIGÓ i ANGLÈS, "Peixateris versus pescateria"	10
- Article de Feliu Izard a la revista "Arnica"	12
- Ramon AMIGÓ i ANGLÈS, "XXIII Col·loqui de la Societat d'Onomàstica (Ulldecona, 25 i 26 d'octubre de 1997)"	13
- Si et dius Bartomeu, premi	14
- Roser RIPOLLÉS i DE LA FRAGUA, "Patrònims de Les FEM a la Facultat de Ciències de l'Educació de la Universitat de Lleida"	15
- Albert MANENT, "Topònims d'origen monàstic o de caire religiós als termes de Gratallops, La Morera de Montsant, Poboleda i Torroja"	17
- Etimologies.....	20
- Sebastià DATZIRA MASIP, "Aportacions a la toponímia del terme i la vila de Sant Llorenç de Morunys o dels Piteus"	21
- Jaume CARRERES i LASERRADA, "Na Paula, la Pungola de Vilamajor"	44
- Anna-Maria CORREDOR PLAJA, "Els topònims de les Santes Maries de la Mar: una manera de mantenir vives la llengua i la cultura provençals"	50
- Treball del Col·legi Públic Lluís Viñas, de Móra d'Ebre "Renoms de cases de Móra d'Ebre"	57
- La tapafísica al Registre Civil	64
- BIBLIOGRAFIA	65

NOTES DE LA SOCIETAT D'ONOMÀSTICA

El mes de setembre de 1997, la Generalitat de Catalunya va atorgar la Creu de Sant Jordi als nostres consocis Agustí Altisent i Altisent, Ramon Amigó i Anglès i Joan Veny i Clar, entre d'altres persones i entitats.

El mateix mes de setembre, la Generalitat de Catalunya va concedir els Premis Nacionals de Cultura 1997 als nostres consocis Josep Massor i Muntaner (premi de cultura popular) i Albert Jané i Riera (premi de periodisme escrit), entre d'altres persones.

Considerem que tots cinc consocis, per la qualitat i continuïtat dels seus estudis i treballs, son ben mereixedors de les distincions que els han estat atorgades i des d'aquestes ratlles els felicitem cordialment.

Pel que fa a la Junta Directiva, el senyor Vicenç Rosselló succeeix com a vicepresident tercer el senyor Joan Miralles, que enguany cessava d'acord amb els estatuts. El senyor Pere Balañà substitueix el senyor Antoni Bach, que en assemblees anteriors havia demanat de ser rellevat, i el senyor Albert Turull succeeix el senyor Gabriel Bibiloni, que enguany també cessava d'acord amb els estatuts.

El XXIVè. Col·loqui de la Societat d'Onomàstica se celebrarà a Eivissa, els dies 10, 11 i 12 d'octubre de 1998. Hi ha alguns contactes preliminars per celebrar els col·loquis següents a Lleida (Segrià), coincidint amb els actes commemoratius dels 700 anys de la Universitat, a Vila-real (Plana Baixa), a Dénia (Marina Alta) i a Gironella (Berguedà), però encara no hi ha res concretat.

Tenim disponibles exemplars endarrerits del "Butlletí interior". Són els que s'indiquen per a cada número a la relació següent:

XXIX.....	7	XLV.....	54	LIX.....	40
XXXI.....	10	XLVI.....	31	LX.....	46
XXXII.....	6	XLVII.....	45	LXI.....	46
XXXIV.....	1	XLVIII.....	2	LXII.....	21
XXXV.....	5	XLIX.....	2	LXIII.....	5
XXXVIII.....	16	L-LI.....	63	LXIV.....	30
XXXIX.....	43	LII.....	68	LXVI.....	21
XL.....	1	LIII.....	67	LXVII.....	36
XLI.....	16	LIV-LV.....	62	LXVIII.....	28
XLII.....	27	LVI.....	56	LXIX.....	30
XLIII.....	4	LVII.....	56		
XLIV.....	4	LVIII.....	92		

Tots aquells socis que hagin ingressat a la Societat d'Onomàstica després de l'aparició de cadascun dels números esmentats i que estiguin interessats a disposar d'algun d'aquests exemplars, els poden demanar al Secretari de la Societat i els seran tramesos als preus de 750 o 1000 pessetes cadascun, segons el gruix del volum.

UN LLISTAT DE MALNOMS VALENCIANS ARREPLEGATS PER CARLES ROS, DE 1773

Emili CASANOVA

El notari Carles Ros (1703-1773) és el primer lingüista valencià que es va preocupar tant pel coneixement del valencià com per la divulgació de les seues excel·lències com a llengua apta i bella i com a llengua adequada per a aprendre castellà (1).

Escrigué i edità obres lexicogràfiques, gramaticals i literàries (col·loquis) en valencià i sobre el valencià, destinades a València, però com a fill del seu temps, notari apostòlic, i sobretot desesperat per la penúria econòmica que patia i en busca d'una col·locació, escrigué una colla d'obres jurídico-notarials en castellà destinades a tot l'Estat (Cartilla Real,...). Dins d'aquest camp edità l'any de la seua mort la darrera obra:

Formularios de escrituras públicas, recogidas por Carlos Ros, notario y escribano público de Valencia, Joseph y Thomàs Orga, València, 1773, 383 pàgs.

L'obra escrita en castellà, reproduint formularis jurídics en castellà (Formulario de Restitución de Dote, Esfritura de retroventa,, Escritura de Libertad de Esclavo, Escritura de possession del horno, Escritura de Magisterio de pastelero,...), fa la sensació, almenys en una bona part, de ser formularis valencians traduïts al castellà (plaza de Tirasacos...) (2). El nostre interès ací es troba en el fet que en transcriure els formularis-model canvia els noms dels protagonistes per noms ficticis, i per a designar aquests es basa o en el vocabulari popular del moment o millor encara en la nòmina de malnoms que ell tendria arreplegats per usar en els seus Col·loquis. D'esta manera ens ha donat un llistat de més de 200 paraules-malnoms, que tot seguit passe a relacionar i a comentar. Respecte la grafia de Ros:

1.- Llistat:

Garbell, Antònia (p. 12)
Taronger, Joseph
Llances, Fulano
Clarèt, Fulano
Anjoba, Pasqual (19)
Jano, Felipe
Jances, Severino (25)
Sarambúll, Ignacio.

Fusada, fray Josep (32)
Fusada, Blas
Maganya, Terencio nombrado Gabriel
Antonio Suarez
Serra, Margarita
Morlès, Juan
Font. Vicente
Tal, Francisco

Pont, Pasqual
 Greix, Felipe
 Tort, Gaspar
 Jolibert, Pedro (p. 50)
 Llió, Gabriel
 Llesca, Josepha
 Plana, Maria
 Suey, Christoval
 Pual, Gregorio
 Llomello, Angela
 Tormell, Isabel
 Clahueta, Rosa
 Fusany, Esperanza (58)
 Pereós, Josep
 Jáves, Francisco
 Calderer, Ignacia
 Capsana, Juan (62)
 Anell, Francisco
 Cohombro, Juan
 Rot, Joseph (66)
 Morro, Bautista
 Bullici, Patricio (72)
 Lloca, Maximiniano
 Pardo, Vicenta, viuda de Florí, Vicente
 (77)
 Clot, Joseph
 Minyó, Joseph
 Guerra, Felipe
 Semolera, Francisco
 Ulldepoll, Thomàs (82)
 Capdell, Francisco
 Eixedrea, Joseph
 Sagnia, Joseph
 Capell, Joseph, doctor el Sagrada Teologia,
 beneficiado en la parroquia de
 Tal (94)
 Cirer, Francisco
 Pinyó, Ignacio
 Tanda, Juan
 Margalló, Roque (97)
 Jou, Josepha
 Llamucí, Estevan
 Cuchillo, Pasqual
 Rap, Pedro
 Bugada, Pasqual (101)
 Truà, Lucas
 Cesta, Joseph de
 Cadires, fray Andrés
 Sucàs, domingo
 Rostit, Teresa
 Espliego, Vicente...prior de la Cofradia
 de San Fulano
 Sorolla, Bautista
 Meló, Pedro
 Roter, Jacinto
 Cadars y Toledo, Gabriel (107)
 Cadars y Alambor, Gabriel
 Plana, Maria
 Crusant, Juana
 Anisam, Miquel (113)
 Llaume, Vicente
 Reig, Pedro
 Tarek, Juan, de nació dinamarqués,
 capitán del navio nombrado la señora
 Ana Elisabeth
 Mololè y Cia, Jacinto, de València
 Llorer, Pasqual (125)
 Sucrer, Joseph, médico
 Llagarra, Madalena
 Tal, Cosme
 Molló, Pedro (152) Don Fulano
 Mayo, Blas
 Quall, Vicente, notario de Cordoba
 Maixquera, Ramon
 Brau, Joseph
 Collastre, Thomàs
 Cancell, Manuel
 Baces, Francisco
 Tandés, Sebastian
 Ventureta, Bernardo (196)
 Tòs, Juan, don
 Trull, Pedro
 Torrons, los sres
 Cacao, Jayme
 Font, Ignacio
 Lliri, Basilio
 Cureixèr, Antonio (198)
 Tocayo, Bautista
 Torondón, Miguel
 Rabéns, Pablo, vecino de la Coruña
 Garbí, Onofre (200)
 Sèu, Luis
 Dànces, Policarpio
 Torròs, Claudio

Coltelì, Pedro Antonio de
Pont y Cambray, Diego
Banch, Vicente (203)
Sèt, Bautista
Cirer, Pedro
Bris, Christoval
Cacau, Manuel, macipe
Bolèt, Dionisio
Argentviu, Gregorio
Surrach, Joseph (205)
Canyís, Angel, de Madrid
Benifaraig, Juan
Soubri y Daudé, viuda
Delacour
Arnal y Cia
Manyà, Bonifacio (209)
Manilles, Manuel
Port, Carlos de
Sardina, Bautista
Tacò, Estevan
Calbot, Mathias
Sorigot, Jacinto (211)
Brots, Christoval
Clau, Manuel
Campanes, Pedro
Falaguera, Manuel
Barral, Pedro
Verder, Juan
Truch, Nicolàs
Floch, Nicolàs (220)
Mirau, Dionisio
Esquer, Mauro
Bonpà, Claudio (225)
Preseguer, Gerardo
Tostà, Bernardo (232)
Ballesta, Diego
Desfiles, gesualdo
Coreny, Antonio
Tires, Ramon
Martell, Juan
Malaltia, Eusebio
Mill, Pedro
Gola, Nicolàs
Patriaix, Cayetano Escolà, Blas (237)
Coixinera, Toribio
Mollera, Vicente
Collet, Gerónimo

Buf, Antonio
Sisó, Roque
Quincet, Gerónimo (241)
Diner, Simón
Cama, Ramon
Rent, Vicente
Rollet, Nicolàs
Cranch, Damian (243)
Capsana, Antonio
Llet, Pedro
Brot, Nicolàs
Juny, Martin
Guell, Abdon
Bresca, Carlos
Guala, Cosme
Ximenez, Narciso
Capell, fray Thomàs
Rollo, Pasqual
Gram, Vicente
Gayato, Blas (257)
Cadira, Mariana
Espases, Josepha
Calbot, Honorato (261)
Nuch, Pedro
Tererès, Angela (262)
Panàdes, Cosme
Torrat, Bautista
Tal, Demetrio
Llobarro, Sevina (266)
Got, Clemente
Terra, Pasqual
Godám, Luis
Drap, Simon
Tramús, Vicente (269)
Tahona, Gaspar
Fuig, Martin
Escombrár, Eugenio
Taronjina, Joseph
Melenes, Joseph
Pagèll, Cosme
Mustio, Vicente
Gamboix, Vicente, mosén
Crit, Thomàs
Moll, Jayme
Baix, Joseph
Aixada, Vicente (280)
Menllau, Teresa

Coure, Andrés
 Creixens, Diego
 Molles, Joseph
 Sardines, Joseph (292)
 Gambo, Nicolàs
 Bedella, Carlos
 Ungles, Maria teresa
 Cellar, Jayme
 Planes, Thomàs
 Sagnia, Maria
 Bufó, Juan (301)
 Taló, Pedro
 Fenella, Joseph
 Llirò, Vicente
 Hort, Francisco
 Cireres, Thomasa
 Llobarro, Josepjh
 Bunyol, Joseph
 Cellès, Thomàs
 Cancell, Antonio
 Totestiu, Pedro (310)
 Cart, Maria
 Castilla, Pedro, de Madrid (322)
 Mel, Batiste (Plaza de Tirasacos)
 Lleu, Nicolàs (326)
 Melsa, Onofre
 Sorolla, Rafael
 Monjes, Manuel
 Seu, Barbara
 Llinèt, Ursola
 Panses, teresa
 Pom, Juan
 Piú, Lorenzo

Quall, Casimiro
 Paner, Ambrosio
 Calbot, Bernardo
 Fallat, Nicolàs,
 Setrill, Pablo
 Gafarró, Teresa (333)
 Quallada, Vicente (340) “Escritura de
 magisterio de pastelero”
 Gony, Manuel
 Tenalla, Valero
 Colomer, Benito
 Sopes, Pedro
 Gonella, Juan
 Darrér, Bautista
 Tonell, Nicolàs
 Sach, Carlos
 Vall, Thomasa
 Solri, Francisco
 Callérs y Masanasa, Daniel
 Callers y Bastos, Daniel
 Dijous, Xavier
 Once, Julian (348)
 Ortiguez, Beatriz
 Malles, Casilda
 Sùro, Jayme (357)
 Espardenyes, Teresa
 Jacóna, Joseph
 Suro y Catarro, Jayme, hijo
 Jacona y Colmèno, Joaquin, mozo
 Treno y Cirer, Joseph.

2.- Comentaris lingüístics:

a) La relació presenta un ric inventari de noms convertits en malnoms, generalment procedents de vocables comuns, amb l'únic problema de saber-ne el valor semàntic. Tot i així, crec que ens podem atrevir a donar-los una filiació lingüística. Esta la farem a partir del DCVB d'Alcover-Moll. Així, hi trobem:

- Mots enregistrats, no documentats fins ara:

Sarambulls ´esporguims, buscalls´	Maganya ´llaganya´
Sorigot, ´part aquosa de la llet´	Florí ´anus´
Fuson ´fus que té dues rodanxes i serveix per a tòrcer el fil i fer-ne cordell´	Roter ´qui treballa en una rota´
Melsa ´flema´	Jano ´Ingenu´

-Mots-malnomms no enregistrats al Diccionari, l'origen dels quals és de difícil executòria:

Curéixer	Tostà
Desfiles (3)	Gony
Coreny	Jàves
Sucàs	Morlés
Llagarra	Solrí
Mololè	Godam
Menllau	Tererès
Bon-pà	

-Avancen la data coneguda els mots següents:

Rap 'peix'	Capçana 'Cabut'
Quinzet 'ral'	Calbot 'clatellot'
Sorolla 'atzerola''	Bullici 'rebombori'
Tacó 'taló de sabata''fart'	Eixedrea 'sajolida'
Totestiu 'estiverol'(viu en el valencià central)	Falaguera 'atractiu que té una persona per a obtenir d'altres una cosa'
Piu 'penis' 'babau'	Floc 'llaç d'ornament'
Nuc 'nus' 'regruix'	Fallat, 'mancat'
Llomello 'llom de porc'	Sisó 'moneda de poc valor'
Alambor 'inclinació de la verticalitat de la teulada'	Torròs 'gleva'
	Torrat 'cigró torrat

- Noves variants formals:

Anisam 'encisam'	Collastre 'Colastre'
Gamboix 'gambuix'	Tormell 'turmell'
Lliró 'lledó'	Maixquera 'màscara'
Mustio 'musti'	Llaume 'Jaume'(i)
Cacau, m. 'Acacau, f.'	Llamucí 'llemosí'

- Mots normals a l'època:

Garbell	Anxova
Sagnia	Morro
Quall i quallada	Minyó 'membre d'una tropa dedicada a la persecució de malfactors i de guardar els boscos'
Setrill	Capçana
Suro	Bolet
Tandes	Cohombro
Truch	Fenella
Pual	Garbell
Seu	Greix,
Presseguer	Jolibert
Llobarro	
Molles	

Llesca	Bolet
Rot	Surrach
Lloca	Barral
Pardal	Cranc
Ulldepoll	Gaiato
Cirer	Escombrar
Capell	Pagell
Jou	Lleu
Cadars ´seda borda´	Créixens
Cancell	Buf
Ventureta ´´baldufa xicoteta´´	Coixinera
Tòs	Margalló
Argentviu ´mercuri´	

- Poden ser també cognoms, encara que crec que Ros els agafa del vocabulari popular:

Garbí	Morro
Claret	Minyó
Esquer	Pinyó
Presseguer	Trull

b) També utilitza altres tipus de malnoms-cognoms. Per exemple:

- Malnoms procedents de topònims:

Benifaraig	Patraix
-Usa cognoms rars, normalment d'origen estranger:	
Colteli	Toledo
Cambay	Delacour
Bris	Tarek "de nació dinamarquès"

- Malnoms procedents de paraules castellanes:

Cesta	Mayo
Cuchillo	Tocayo
Crusant	Torondón
Espliego	

-Malnoms procedents d'oficis:

Calderer	Rent
Semoler	Rollet
Taona	Panàdes

c) Normalment usa un malnom-cognom acompanyant el nom de pila com era normal a la València de l'època, però en algunes ocasions inclou un segon cognom,

introduït per la conjunció copulativa y, a la castellana, manera de nominar que s'estava escampant en el Regne de València, en les classes altes i acastellanades:

Viuda Soubri y Daudé
Jayme Suro y Catarro

Joaquin Jacona y Colmèno
José Treno y Cirer

d) A més del malnom-cognom, cada persona porta el seu nom de pila, en castellà, excepte Josep:

Francisco
Felipe
Vicente
Pedro
Jacinto
Gragorio
Basilio

Terencio
Elías
Policarpio
Gesualdo
Dionisio
Bernardo
Abdon,...

Al meu parer són els normals a l'època: els tradicionals valencians (Josep, Juan, Jaime, Vicente...) i els nouvinguts en aquest segle (4).

NOTES

1. Vegeu Francesc Torres Navarrete, *La llengua de Carles Ros*, Universitat de València, Tesi Doctoral, 1995, tres volums. En concret, pgs 22-68.
2. Com a mostra del text transcriu un encapçalament:
- "Formulario de restitución de dote (p. 12)
Fulano Tal...soy de Antònia Garbell, viuda de Joseph Taronger.....muger de Fulano Llan-ces, consorte de Fulano Claret".
3. No he pretès estudiar estes paraules-malnoms no enregistrades al DCVB. Per exemple, desfiles era el mot normal a l'època per a traduir el castellà 'hilas' (Vegeu Luis Lamarca, *Ensayo de un diccionario valenciano-castellano*, València, 1839).
4. No tinc clar per què degué utilitzar Ros este sistema de substituir els cognoms originals per cognoms-malnoms: Per una banda és normal desfigurar els cognoms dels casos reproduïts, però per l'altra substituir-los per noms comuns o malnoms valencians en textos solemnes i formals com els formularis, escrits en castellà, em sembla rar, perquè produeix una sensació estranya i poc seriosa. Ho degué fer per destacar la seua valenciania davant dels juristes espanyols?. Per altra banda no sabem quin èxit degué tenir l'edició.
5. En canvi, en la resta de la seua obra usa pocs malnoms, fins i tot en els Col.loquis i aonaments populars.
Com a exemple Pauet lo Polaco, dotoret Verduler que li diuen Micolau".

PEIXATERIA VERSUS PESCATERIA

Ramon AMIGÓ i ANGLÈS

Mentre els noms dels llocs van anar apareixent, sorgits del poble, per generació espontània, l'indret on es venia peix es designava amb una paraula derivada de «pesca», no pas de «peix». Això es feia igual com ho fa la llengua castellana, que no treu de «pez» el nom del lloc on es ven aquest animal aquàtic, sinó de «pescado», és a dir, del «pez» quan ja ha estat capturat i és fora de l'aigua.

He recollit exemples de pescateria, trets tant de documents antics com de moderns. L'anotació que se'm presenta com més antiga de les que se m'han posat sota els ulls correspon a la Selva del Camp i l'any 1401, segons un inventari en el qual consta una casa «al carrer de la Pescateria»¹. Una altra anotació de cap al final d'aquell segle XV afecta un renom locatiu, «de la Pescateria», que a Reus s'atribuïa a Pere Miret, segons un capbreu del benefici de Sant Pere de l'any 1494. També a Cornudella, Josep Freixes era «de la Pescateria» el 1696. *El fogatge de 1497* anota «devant la Pesqueteria», a Barcelona, i «la Peschateria», a Tarragona². Al segle XVI, *El fogatge de 1553*³ fa constar «la plasa de la Pescateria» a Tarragona i «lo carrer de la Pescateria», a la Selva. El 1581, en un llibre de confessions de Reus, es parlava de «macello sive pescateria», i en un document de 1625⁴ es llegeix «vico de la Pescateria». A les acaballes del segle XVIII, el baró de Maldà deia que, a Barcelona, una de les capelles de la Mare de Déu de Montserrat era «al costat de la Pescateria y del Rech». Modernament, es veu «Pescaterias», per exemple, en una caricatura 'Carnestoltes barceloní', publicada el 26.3.1897⁵. I la *Geografia General de Catalunya*, dirigida per F. Carreras Candi, del començament d'aquest segle, anota vies públiques «de la Pescateria» en poblacions com Figueres, Mataró i Ripoll. Curiosament, la mateixa obra parla de «Pexeteria» a Constantí, on el 1700 un capbreu aporta «vico dicto de la Pescateria» i també amb aquest específic altres papers fins al 1853. Els reculls d'onomàstica, basant-se en informacions rebudes de viva veu, anoten «les Pesca-

1. Joan PIÉ, pyre., *Anals inèdits de la vila de la Selva*, IETRBIV, 1984, p. 672.

2. Josep IGLÉSIES, Fundació S. Vives Casajuana, 1991, II, p. 143 i 253, respectivament.

3. ídem, II, p. 259 i 239, respectivament.

4. Luisa VILASECA, *Los alfareros y la cerámica de reflejo metálico ...*, Rosa de Reus, 1964, II, p. 180.

5. *La esquella de la torratxa*, any 19, núm. 946, p. 118.

teries» a Alforja, les Borges del Camp, Mont-roig i Vila-seca, i «la Pescateria» a Rasquera, Riudecanyes i Riudecols.

Hi ha un altre derivat abundant de pesca: «pescater». Ja el 1457 «lo Pesquater» era una partida de terra d'Ulldemolins, on encara se'n parla, i també es parla del camí i de la punta «dels Pescaters», que n'han agafat el nom, en plural. A Cornudella, el 1501, un manual notarial diu que una terra confronta «cum vico dels Pescates», un camí que sembla que s'ajuntava amb el camí del Camp i del qual encara es parlava el 1815. Aquest nom i el d'Ulldemolins no tenen cap interrelació entre ells. A Reus, «lo Pescater» era el renom d'Antoni Ferrer, el 1519⁶ i «el carrer dels Pescaters» era un que conduïa al camí de Tarragona. A les Borges, el renom «Pescater» de 1847 encara es conserva. També hi és a Mont-roig, i allí serveix per a designar un bosc; a Riudecanyes, hi ha «ca la Pescatera», un renom amb què també es coneix una pedrera; i a Vila-seca, hi ha –o hi havia– «el mas del Pescater». Tot això ja són herències més o menys fossilitzades de temps, si no antics, almenys una mica llunyans.

A Riudoms⁷ s'observa un vacil·lació per influència del canvi en la manera de dir que s'ha produït aquests últims vint anys. Mentre un document de 1720 diu «Pescaters» l'anotació presa de la veu de la gent diu «camí dels Peixaters» i també, en una entrada que es fa per «Les Peixateries», la correspondència fonètica és «las paskatarías». Deu ésser un testimoni que el 1979 –o una mica abans– ja es passava de la idea de «pesca» a la de «peix».

Fa l'efecte que el derivat de pesca es devia mantenir viu fins que no hi va haver l'obligació legal –a partir de 1859– i precisament en castellà –a partir de 1860– de penjar rètols a les vies públiques i llavors, naturalment, per exigència del govern de l'Estat, els que es deien de la Pescateria es van passar a dir «de la Pescadería». El pas cap a «Peixateria» i «Peixaters» s'ha produït ara fa quatre dies, quan els noms de les vies públiques s'han pogut descastellanitzar. Per això, ara, a Constantí i a la Selva, hi ha el carrer de la Peixateria; i a Cornudella hi ha el carrer dels Peixaters, allà on hi havia el dels Pescaters, que era un bocí d'aquell camí que poc o molt passava pel poble; i a Reus hi ha les Peixateries, un lloc que només es coneixia per les Pescateries fins fa molt poc temps. Vaig néixer en una casa del costat seu i, en aquest sentit, sé molt bé el que em dic. Suposo que l'adopció del derivat de «peix» en substitució del de «pesca» és generalitzada allà on s'ha hagut de recórrer a la plasmació escrita del nom, per unes ganes d'ésser al màxim de correctes –ultracorrectes– els responsables lingüístics dels rètols públics. Tan correctes, que han perdut de vista la paraula primitiva que sempre s'havia utilitzat per fer la derivació. En canvi, allà on no ha calgut posar el nom per escrit la forma genuïna es conserva, per ara: les Pescateries, a Alforja; els Pescaters, a Ulldemolins; ca la Pescatera, a Riudecanyes; el bosc del Pescater, a Mont-roig; la Pescateria, a Rasquera, etc.

6. Capbreu [...] a instancia y requesta del honorable mosen Francesch Johan Carnicer mercader de la vila de Reus.

7. Eugeni PEREA SIMON, *Toponímia del terme de la vila de Riudoms*, Revista Catalana de Geografia, Vol. 1er., Nº 2, Abril-Juny 1978. Barcelona, 1979.

L'altre dia, a Vilafranca del Penedès, em va venir bé de preguntar a un conegut que deu vorejar els seixanta on venien peix. La singularitat de la pregunta, fora de context, com un exabrupte, el va sorprendre, però la sorpresa no va impedir una resposta tan espontània com jo la desitjava: –Home! A la pescateria! Hi ha el risc que el dia que la gent s'adoni que per escrit ho posen diferent –i Déu ens en regard que mai ho digui la TV– es passarà a la forma que ens sembla més poc recomanable.

És inevitable que la llengua evolucioni, igual com evolucionen tots els cossos vius. Però és llàstima que l'evolució a què ens referim sigui la seqüela d'una malaltia. Ho dic perquè aquest canvi no s'hauria produït –si més no me'n fa l'efecte– si no hi hagués hagut la prèvia castellanització escrita. De la mateixa manera que molts gravats no ho haurien estat si no haguessin tingut la verola. Una vegada passada l'erupció i la febrada, només queden els clotets que les pústules deixen a la pell, i es recupera la salut, com si res.

Transcrivim una part de l'article de Feliu Izard a la revista “Àrnica” (Esterri d'Àneu), número 34 (setembre 1997), pàgina 13:

“La història toponímica de la Maladeta, el massís que acull l'Aneto i vint-i-vuit cims més de més de 3.000 metres d'altitud, és una llarga història plena d'estrangerismes, defectes auditius, traduccions perverses, llegendes èpiques i semenfotismes antihistòrics aragonesos. Segons el plorat Coromines, Maladeta ve de *mala/malh i eta*, que vol dir ‘roc/pedra’ i ‘alt/a dalt’, o sia, *les pedres de dalt, les roques altes*, etc. Això recorda les Roques Altes del Moixeró i tots els *mall/malh* que hi ha pels voltants: Malls/Malhs Pintat, Barrat, Planet, de l'Artiga, dels Puis, Malhpas, etc. El nom de Maladeta, tal com ho deien els pastors de Benasc, ha originat una evolució transcriptiva esgarrifosa. Entre els xovinistes de la llengua d'oïl i els colonialistes cristians seguidors de Cervantes, s'han retratat en les seves intolerants posicions imperialistes i han fet el ridícul com de costum. Ramond (i potser Raboul), en escoltar de boca dels pastors *Maladeta*, va entendre *maladette* i ho va interpretar com si fóssim italians: *maladetta e porca miseria*. Molt llestos ells, ho van traduir per *Maudit*. Després, els ignorants i intolerants del sud, encara més espavilats, ells, ho van retraduir per *Malditos*. I ara, els neorurals invasors descafeïnadors de la cultura autòctona de Benasc, ho han assumit i en diuen *Montes Malditos*. La mort del guia emblemàtic de la Maladeta, Barrau de Luixó, i la seva posterior estada (cent anys) dins la gelera, va contribuir a mantenir el malnom de *Maleïda*. En mala hora mossèn Cinto els va fer el joc amb “els crits més horrorosos que degué llançar la terra...”. I si hi afegim la llegenda que tant va fer caminar el Sansi [escrivà públic i alcalde de la vila d'Esterri d'Àneu l'any 1725], ja tenim el malnom consolidat”.

A.R.

XXIII COL·LOQUI DE LA SOCIETAT D'ONOMÀSTICA (Ulldecona, 25 i 26 d'octubre de 1997)

Ramon AMIGÓ i ANGLÈS

L'organització ha anat a càrrec del Centre d'Estudis d'Ulldecona conjuntament amb el Museu del Montsià i l'Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre, un equip merexeidor d'una cordial felicitació per l'eficàcia de la gestió que han realitzat. Això vol dir que tot s'ha desenvolupat satisfactòriament sense cap entrebanc. La convocatòria ha tingut una excel·lent acollida, com ho demostra que s'hagi registrat la inscripció de cent quinze assistents, amb gent del Principat, del País Valencià i de la Catalunya del Nord.

El primer dels tres àmbits en què s'han estructurat les sessions ha estat el de caràcter més comarcalment localista, tal com calia que fos, i s'ha dedicat a onomàstica del Baix Ebre i del Montsià. La ponència d'Albert Aragonès Salvat s'ha centrat en els noms i malnoms, gentilicis de la gent del Baix Ebre i el Montsià. S'hi han presentat disset comunicacions, majoritàriament dedicades a antroponímia, algunes amb aportació de noms extrets de documents antics, toponímia urbana i un estudi de fonètica; han afectat majoritàriament Tortosa i Ulldecona, i també Alcanar, Ampos, el Delta, Freginals, Mas de Barberans, el Montsià, els Ports i Sant Carles.

El segon àmbit s'ha orientat cap a la toponímia dels Països Catalans. Emili Casanova s'ha responsabilitzat de la ponència i ha parlat del lèxic valencià medieval soterrat en la toponímia (o l'estrat toponímic català a València). Les catorze comunicacions que han seguit han procedit majoritàriament de la regió de Castelló, i n'han vingut d'una colla d'altres zones de les terres de llengua catalana, com de València, de les Garrigues, de l'Isàvena, dels Ports, de la Ribagorça, de la Terra Alta i del Vallès, amb inventaris de toponímia, amb toponímia extreta de documents antics, estudi d'etimologies i un estudi de fenòmens fonètics i un de noms d'accidents geogràfics.

L'àrea dedicada a antroponímia i dialectologia ha estat la tercera. N'han estat ponents Pere Navarro i Miquel Àngel Pradilla, que han tractat de qüestions geolinguístiques i sociolinguístiques a l'entorn del tortosí. Hi ha hagut dotze comunicacions, procedents sobretot de comunicants del País Valencià, i una de cada de l'Alt Camp, de la Catalunya del Nord, de l'Empordà, de les Garrigues, de la Ribera d'Ebre i de la Terra Alta. La temàtica predominant ha estat la malnominació, tracta-

da des de diverses òptiques; gentilicis, formes lèxiques patrimonials en retrocés, semàntica del món de l'oli i formulacions lingüístiques.

Les sessions han estat correctament conduïdes i han constituït un enriquiment notable dels coneixements onomàstics i lingüístics. Les visites culturals que han ofert els organitzadors han desvetllat l'interès de tots els assistents. Ara, només cal esperar veure plasmades *in extenso* totes les intervencions en un dels nostres pròxims butlletins.

SI ET DIUS BARTOMEU, PREMI

El poble murcià de Beniel té per patró sant Bartomeu, nom que duïen al segle passat força naturals. Però les modes canvien, i a l'actual segle només tres benielesos han estat batejats amb aquest nom, que ningú menor de seixanta-cinc anys duu ja.

Les autoritats van pensar que trista seria l'extinció del nom del patró, i acordaren dotar amb cent mil pessetes el primer natural del lloc a qui fos imposat. Però no hi havia res a fer, tot i que el premi va ésser millorat amb el temps. Per fi, al 1995, ja al llistó de les 300.000 Pta, una benielesa acceptà batejar així el seu futur fill. Enhorabona, Bartomeuet!

JMAiO

PATRÒNIMS DE LES FEM¹ A LA FACULTAT DE CIÈNCIES DE L'EDUCACIÓ DE LA UNIVERSITAT DE LLEIDA

Roser RIPOLLÉS i DE LA FRAGUA

El present estudi l'he fet, empesa per la curiositat, a partir de l'observació, a ull nu, de la presència de molts cognoms procedents de noms de persona entre els alumnes de primer curs de les tres especialitats citades, que han estat els meus alumnes el curs 1996-1997.

He fet únicament l'estudi del primer cognom i els he classificats de la manera següent: 1. Topònims; 2. Antropònims; 3. Noms de dignitat o ofici; 4. Altres.

1. Topònims².

1.1 Noms de lloc:

Canalda; Gerez³; Ribelles; Vilà; Vilella; Alàs; Vendrell; Vilaplana.

1.1.1 Derivats de noms de lloc:

Arjó; Fusalba; Giró; Jovell.

1.2 Noms d'accidents orogràfics o de relleu i els seus derivats:

Balcells; Campo⁴; Hoyas⁵; Pedra; Pedrós; Plaja⁶; Puigdevall; Ribera; Riu; Roca; Serra; Solé; Turull.

1.3 Noms de plantes o de conjunts:

Bosch; Casany; Codony⁷; Espinet; Parra; Pi; Pifarré; Piñol.

1.4 Noms d'edificis:

Badia; Cánovas; Capilla⁸; Iglesias; Cort⁹; Molina; Forn; Latorre; Molins.

2. Antropònims¹⁰

1. Especialitats de: Educació Física, Especial i Musical.

2. Dins dels topònims per a fer la classificació m'he guiat pel llibre de Francesc de Borja Moll *Els Llinatges Catalans*.

3. No l'he trobat als LC però crec evident que és un topònim.

4. No surt als LC perquè és cognom castellà, però crec que correspon a aquest apartat.

5. No surt als LC perquè és cognom castellà, però crec que correspon a aquest apartat.

6. Als LC p.196 diu: Del nom comú platja. Jo hi afegiria en la pronúncia dialectal d'aquest mot.

7. No és als LC.

2.1 Noms de persona:

Bernal; Florensa¹¹; Garcia; Grimau; Julià¹²; Lázaro¹³; Marí; Martín; Miquel; Montserrat; Pagà; Pascual¹⁴; Reverter; Romeu; Rué¹⁵.

2.2 Derivats de nom de persona:

Gómez; López; Miret¹⁶; Muñoz¹⁷; Rodríguez; Sánchez.

2.3 Cognoms no catalans:

En aquest apartat hi figuren únicament els cognoms no catalans que no estan en cap de les altres divisions del treball.

Arbizu; Ayora; Camara; Carrillo; Casabon; Cierco; Chacón; Chillón; Diarte; Heredia; Morales; Mostacero; Otero; Padilla; Peirau; Playan; Vargas.

2.4 Sobrenoms o malnoms.

2.4.1 Noms d'animals:

Falcó.

2.4.2 Qualitats:

Amenós; Bonsón; Dolcet; Farràs; Farreny; Franquet; Morlans; Ros; Sendra.

3. Noms de dignitat o ofici:

Ardiaca; Farré; Jové; Marquès; Massagué; Pagés; Piqué.

4. Altres.

Encloc en aquest apartat aquells cognoms que essent aparentment catalans no he trobat als LC i no figuren en cap altra divisió.

Antó; Enrech; Llevadot; Morreres.

Com es pot veure, en un conjunt de 101 cognoms n'hi ha 21 que corresponen a Antropònims, percentatge que considero no massa freqüent.

8. No figura als LC, però sí que hi és en la versió catalana Capella.

9. No és als LC; en canvi hi ha Cortich i Curtich, derivat de cort 'corral'.

10. Pels Antropònims he consultat a més dels LC el *Diccionari de noms de persona* de Josep M. Albaigés i Olivart.

11. Del cognom llatí 'Florentia', portat per algunes santes dels primers segles, LC p. 83.

12. Nom llatí. De Iulianus, "relatiu a Juli" DNP. Del cognom Julianus, nom de sant, LC p.83.

13. No figura al DNP ni als LC però és evident que és un nom de persona en castellà.

14. En grafia castellana.

15. Figura als LC junt amb les variants Roer. Roher. Roé, dins l'apartat de noms germànics. Al DNP hi figura Roer.

16. Derivat diminutiu de Mir LC p.116. Al DNP Mir Nom germànic.

17. Pot ser derivat del nom de persona basc 'Muño' = turó DNP; de l'antropònim Munnus, Munna, Munnus usual des de l'època romana a Espanya i Portugal. Menéndez Pidal, R. "Ligues o ambro-ilirios en Portugal" dins *Toponímia prerrománica hispana* pàg.168.

TOPÒNIMS D'ORIGEN MONÀSTIC O DE CAIRE RELIGIÓS ALS TERMES DE GRATALLOPS, LA MORERA DE MONTSANT, POBOLEDA I TORROJA¹

Albert MANENT

La presència durant set segles dels cartoixans del monestir de Scala-Dei va deixar una fortíssima empremta –positiva i negativa– en els pobles que depenien del famós Priorat monàstic. I un dels camins per resseguir-ne la petjada històrica és precisament l'onomàstica, atès que els noms de lloc acostumen a perdurar i llur caràcter conservador permet fer sempre troballes interessants.

Ara bé, sovint es fa difícil determinar si un topònim que duu una denominació religiosa va ésser batejat pels monjos, pel rector o per la pietat popular. D'entrada, relacionarem aquells noms de lloc que, sense gaire dubte, són d'origen monàstic i després inventariarem els de caire religiós.

Entre parèntesis donem la inicial de cadascun dels pobles perquè el lector sàpiga de quin terme municipal procedeix el topònim¹.

Hi ha uns quants cursos d'aigua batejats pels frares o per la veu popular. Així el Riuet de Scala-Dei (M), que neix al Montsant, travessa la Conreria i desguassa al riu Montsant. El Barranc de la Cartoixa (M) passa per l'antic monestir (documentat al s. XVII-XVIII); el del Cel (M) ve de la Grallera; el Barranc de la Mare de Déu (M) és el primer tram del dels Pèligs, dalt al Montsant; el de la Mongia (M) és la continuació del de la Cartoixa i el de l'Obac dels Frares (M) neix a la Serra Major de Montsant; la Bassa de les Tortugues (M) és a l'Hort de la Mongia i s'hi criaven aquests animals, “amb els quals sobrealimentaven els frares malalts, puix que aquests, segons l'orde, no podien menjar carn”, i la tortuga es considera del ram dels peixos. D'alguns boscos se sap que, pel nom o per la documentació, pertanyien a Scala-Dei: Bosc de Sant Blai (M), dins la finca del Mas de Sant Blai, que és també una partida i un barranc amb el mateix nom i es convertí en una granja dels monjos quan va tancar-se el monestir de cistercenques de Bonrepòs, situat en el mateix lloc. El Bosc de la Cartoixa (M), documentat al segle XVII però no localitzat oralment; del de Sant Antoni (T) sabem, per un document del 1845, que “fue incendiado el bosque de la hacienda de Scala Dei, llamado de san Antonio”. Diu el recol·lector del topònim que era grandió i hi donaven terres a lloguer.

El nom de la Cartoixa i dels cartoixans és freqüent en la toponímia dels quatre

1. Presentat com a comunicació al Congrés sobre Escaladei de 1996.

termes. Així el Camí de la Cartoixa es troba a Gratallops, Poboleda (doc. s. XVI) i Torroja. I el Camí de Cartoixans (M) era “el que utilitzaven els frares per anar als pobles situats als extrems de la muntanya. Té diverses ramificacions”. També hi ha el Coll de la Cartoixa (M), el Cellar (P, doc. s. XVII), el Portal (G, doc. s. XVI) i la Sort (P, doc. s. XVII). La Cogulla (M) és un dels cims del Montsant i la Conreria (M), avui el nucli urbà de Scala-Dei, és el lloc des d'on els monjos dirigien i controlaven el conreu de les terres i la recapta dels tributs. Hi vivien els treballadors. La Cova de l'Amor de Déu (M) també s'anomenava del Temor de Déu. El Coster del Diable (M) toca a la Cartoixa. A Torroja hi ha Cal Quimet de Cartoixa. La Casa del Delme de Gratallops, construïda sembla al segle XVI, era l'única al poble que tenia aspecte d'edifici públic. S'hi cobrava el delme als pagesos que, com en tot el Priorat històric, havien de pagar tribut al monestir. També trobem una casa igual i molt antiga a Torroja. S'anomenava la Casa dels Frares de Scala-Dei i “en depenien la fusteria i la ferreria que feien el servei al poble”. Per això un document del 1713 ens parla de la “Ferreria del Senyor de Scala-Dei”. No se sap el lloc on es cobrava el delme a Poboleda, tot i que se'n té record històric. Podria ésser a la casa anomenada l'Umedí. I recordem que a Gratallops hi ha l'Almodí, que era de Scala-Dei. A la Conreria hi havia també la Casa del Procurador, que era l'administrador del monestir.

El nom de Scala-Dei és freqüent en la toponímia i en el llenguatge parlat, encara avui, i s'alterna amb el de la Mongia o la Cartoixa. El trobem a la Morera, a Gratallops (la Botiga de Scala-Dei, documentada al 1710), a Torroja parlen de “lo monestir de Scala-Dei” i també a Poboleda (documentat el 1239).

La Font de Jesús (T) es diu que fou construïda pels monjos. Hi ha també l'Auba i el Tros de Jesús. La Font de les Monges (M) era vora el Mas de Sant Blai. Servia per a regar els conreus que feien les cistercenques de Bonrepòs. La Font de la Pietat (M) era prop d'aquest edifici del monestir. Les Grages (T), partida de Torroja, probablement eren de Scala-Dei i es documenten ja el 1516. La Granja és una partida de Gratallops (documentada s. XVII). El grau de la Mare de Déu (M) és per pujar al Montsant. L'Hort de les Monges (M) era al Mas de Sant Blai i l'Hort de la Mongia (M) tocant al monestir. El nom comú de frare servia per a designar possessions de Scala-Dei. Així a Poboleda hi havia la Casa o la Caseta dels Frares, de caire noble (doc. s. XVIII). El recol·lector aventura que potser es va edificar part damunt d'on hi havia hagut la primera cartoixa. Al mateix poble hi ha també el Molí dels Frares i l'Albereda dels Frares. A Torroja trobem la Presa dels Frares, que alimentava un molí i on hi havia una gran albereda. La Vall d'Hebron és una ampla partida de terra (P), d'indubtable segell monàstic i documentada des del segle XVI.

Entre els masos cal destacar el Mas d'en Bru (M). A l'església de la Morera hi havia hagut un altar dedicat a sant Bru. El caseriu de Mas d'en Bruno (T) devia pertànyer també al monestir, ja que un cadastre de 1758 parla de “terres del Senyor”. A Poboleda hi ha el Carrer de Sant Bruno. El Masdeu (M) fou una masia construïda pels monjos (doc. s. XVII); el Mas de Sant Antoni era a l'antic lloc del Montalt, propietat dels monjos; el Mas de Sant Blai (M) fou la granja dels frares en què es convertí el monestir de Bonrepòs (M). Aquest monestir cistercenc fou fundat el 1215 i les religioses es traslladaren a Vallbona al segle XIV.

És dubtós que l'imponent Mas de Sant Marcell fos de la Cartoixa.

El Tros de Nostra Senyora de Montserrat (T) era "en lo camí de la Cartoixa" (1713). La partida del Camp dels Monjos (G) és documentada el 1604. El Pati de Galilea (M) era a l'Hort de la Mongia i la Pietat (M) era una casa de repòs dels bisbes de Catalunya que féu edificar un prelat que va ésser abans prior de Scala-Dei. És a deu minuts a peu del monestir i era com una gran masia. Sant Antoni de Montalt o Montalt (M) fou un antic poble sobre el monestir que, segons la tradició, es despoblà perquè els frares dotaven les noies que es casaven a fora i també oferien terres als pagesos en altres llocs. En resta l'església, convertida en ermita.

En els inventaris dels quatre pobles trobem noms religiosos força comuns, com abadia, en tots quatre, que, en aquesta i altres comarques veïnes, és el nom que rep la rectoria, i que de vegades dóna lloc a noms de bocins de terra, barrancs, etc. L'Abadessa és una partida de Poboleda i un document del segle XVII diu que és en terme de Bonrepòs. El Calvari (G, M, P, T), on sobretot per Setmana Santa s'anava en processó. La paraula creu figura en molts llocs: la Creu d'una Hora (G), la Creu (P), la Creu Alta (M) i la Creu Negra (M), totes dues a Scala-Dei; la Creu del Peiró (M), les Tres Creus (M i T) i la Creueta (M). A la de Torroja diuen que s'hi van reunir els set batlles del Priorat el 1835 per decidir anar a cremar el convent. Hi ha també el Coll de la Creu (P) i el de les Creus (T) i el Collet de la Creu (P).

Altres noms d'origen religiós són la Serra del Capellà (G, documentat s. XVII) i el Tros dels Capellans (s. XVII) i la Font dels Capellans, nom modern; el Collet de la Mare de Déu (T), el Coll de Sant Joan (T), la Cova de l'Escolania (M), on les estalactites i les estalagmites "tenen la disposició de les figures d'un cor disposat a cantar". La Cova Santa (M) és dalt al Montsant i diuen que és un nom del segle XX, però n'hi ha dubtes.

Hi ha algun nom de capella, com la de l'Andorrà (M), que és una coveta. Una tradició parla d'una capella a Gratallops, fora poble, on venien a dir missa els cartoixans. El Pla del Bisbe (M) és al Masdéu, no lluny del monestir. El Maset del Parenostre (M) no se sap de què ve.

Diverses ermites esmalten el territori dels quatre pobles. A Gratallops hi ha la de la Mare de Déu de la Consolació, documentada al segle XVI, però pel que sembla construïda durant el XII. És de gran devoció a part del Priorat. A la Morera la de Santa Maria de Montsant, també de molta devoció en els municipis de la rodalia, igualment del segle XII i que fou inici d'un monestir cistercenc, sense èxit, però que després reeixí, per bé que el 1215 les monges es traslladaren a Bonrepòs. A la portallada hi ha l'escut de Scala-Dei. També l'ermita de Sant Blai dins el mas del mateix nom i que duu l'escut del monestir. També al terme de la Morera hi ha Santa Àgata, en ruïnes, que a Poboleda és coneguda com "les Santes Gates". Al mateix Poboleda hi ha diversos carrers amb noms de sants: Antoni, Bru, Cristòfol, Domingo, Isidre, Jaume, Joan i Marc, Pau i Roc, tots documentats a mitjan segle XVIII.

Recordem la Font Beneita (P), el Comellar del Prior (P), que podria ésser un renom; també la Quadra de fra Guerau (M), en record del famós ermità; el Racó de Missa (M), que és una cova al Montsant; el Racó de Santa Llúcia (M), a la masia

Masdéu; la Roca de la Salve (T) i la Roca de Sant Josep (M). Sembla que dugui un nen als braços i per això l'anomenen així; les Roques de la Granja (M), que són al Montalt, presumible granja dels frares, el Sagrari (P), la Sagristia (P), tros de terra; la Sort d'Oient (M), nom que traeix un origen monàstic, i el Bosc i la Vinya de Sant Miquel (T), que diuen que era de l'Església. El Via Crucis (T): creus de ferro que arribaven fins al Calvari, i la Vicaria (P), tros de terra.

Finalment a Poboleda i a Torroja hi ha un carrer molt curiós i de molt de pendent que en diuen humorísticament d'Espenavicaris.

Com podem constatar, la toponímia de Gratallops, la Morera, Poboleda i Torroja compta amb un nombre notable de noms de lloc d'origen monàstic o religiós, sobretot si ho comparem amb qualsevol altre municipi de Catalunya. Són uns cent trenta topònims que assenyalen amb força el pes i la petjada que va deixar en aquests quatre pobles la influència espiritual i el senyoriu temporal que hi van tenir els monjos de la Cartoixa. Crec que els investigadors, a través d'aquestes modestes pistes, podran treure'n unes conclusions més amples i més sòlides que les meves.

Bibliografia

- Jaume Sabaté i Aletorn, *Noms de lloc i de persona, actuals i pretèrits, del poble i terme municipal de Gratallops (Priorat)* (Institut d'Estudis Tarraconensis Ramon Berenguer IV, Tarragona 1994).
- Eugeni Perea Simon, *La Morera de Montsant i el seu terme municipal, Toponímia* (Fundació Roger de Belfort, Santes Creus 1884).
- Miquel S. Jassans, *Onomàstica de Poboleda (Priorat)* (en premsa).
- Jaume Sabaté i Aletorn, *Noms actuals i pretèrits del poble i terme de Torroja del Priorat* (Societat d'Onomàstica i Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona 1995).

ETIMOLOGIES...

Traduïm, en part, la carta d'un lector de *La Vanguardia* (8/11/97):

Quan Elionor de Castella, reina d'Anglaterra com a esposa d'Eduard I, va morir a Harby el 1290, el rei Eduard li va fer erigir les dotze Eleonor Crosses (creus d'Elionor) amb la seva efígie en pedra en els llocs on va fer nit el seguici fúnebre, camí de l'abadia de Westminster. L'última encara es troba a l'estació de Charing Cross (el nom de Charing és una corrupció del francès "Chère Reine", dedicació romàntica del rei a la seva "estimada reina").

El poble anglès adorava la seva reina castellana, i un barri modest de Londres va adoptar el seu nom d'"Infanta of Castille" (avui, per corrupció, Elephant and Castle).

V.B.

APORTACIONS A LA TOPONÍMIA DEL TERME I LA VILA DE SANT LLORENÇ DE MORUNYS O DELS PITEUS

Sebastià DATZIRA MASIP

INTRODUCCIÓ GENERAL

EL TERRITORI

La vila de Sant Llorenç de Morunys, situada al nord-est de la comarca del Solsonès, s'aixeca a 925 m. d'altitud al peu de la serra del Port del Comte (2.378 m. a la Tossa Pelada). Capital de la Vall de Lord, subcomarca del Solsonès que comprèn bona part de les capçaleres del Cardener, l'Aigua de Valls i l'Aigua d'Ora; és emmarcada al nord-oest pel massís del Port del Comte, que fa de divisòria entre les conques del Cardener i la del Segre, la Serra del Verd al nord (2.240 m al Cap d'Urdet), unides pel Coll de Port a 1.694 m; al sud la Serra de Busa amb la Mola de Lord i el Codó fins a Coll de Jou, separen la Vall de Lord estricta o Vall de Lord Sobirà de la Vall de Lord Jussà.

Primer replec dels Prepirineus, amb sediments de formació secundària, hi predominen les roques calcàries, els conglomerats i les margues de formació terciària. La Mola de Lord i la Serra de Busa són de morfologia montserratina amb conglomerats.

La vall és solcada per dos corrents principals en direcció E-W i N-S. A l'est l'Aigua de Valls s'uneix al Cardener a Aigüesjunes, al SE de Sant Llorenç. El Cardener va en direcció sud travessant els contraforts de la serra de Busa per l'estret de Vall-llonga i la Llosa del Cavall, on actualment s'està construint una gran presa, bàsicament per abastar d'aigua la conurbació metropolitana de Barcelona. Cal dir que amb aquesta obra, a més de negar una gran àrea de ribera i afectar un sector molt important des del punt de vista paisatgístic, quedaran definitivament sota les aigües dos ponts romànics de gran valor, el pont de Vall-llonga, d'un sol arc, i el pont de les Cases de Posada, de dos arcs i més petit.

Regió de clima prepirinenc amb estiu plujós, les precipitacions a Sant Llorenç van dels 700 als 1.000 mm anuals, amb un màxim estival. El règim tèrmic té una tendència continental, amb hiverns relativament freds i estius moderadament calorosos. El fet de ser un clima sec va fer que molts metges recomanessin el lloc a malalts amb problemes pulmonars, etc., i aquest és l'origen de l'actual estiueig.

Zona calcària per excel·lència, és país de rouredes de roure martinenc (*Quercus humilis*, *Q. pubescens*) amb boix, i a partir dels 1.300-1.400 m pinedes de pi roig (*Pinus sylvestris*), si bé aquest ocupa també terres que antany devien ser rouredes. L'alzina carrasca (*Quercus ilex rotundifolia*) ocupa zones de solell fins als 1.400 m. Més amunt hi ha pinedes de pi negre (*Pinus uncinata*).

Entre Sant Llorenç i la Pedra, al marge esquerre del Cardener, hi ha la font d'aigües sulfuroses de la Puda, a la qual hom atribueix virtuts salutíferes.

El terme municipal de Sant Llorenç de Morunys, de 4,28 km², situat al marge dret del Cardener, és voltat gairebé totalment pel terme de Guixers, tret d'un tros al nord, que limita amb el terme de la Coma i la Pedra. Entre Navès i Guixers, al sud de Sant Llorenç, hi ha l'enclavament de la Mola de Lord, amb el santuari de Lord, i el Tossal de Vall-llonga. Planell a 1.181 m d'altitud, és voltat per penya-segats i només s'hi accedeix per la banda SE i pel nord, per camins de bast.

La vila de Sant Llorenç de Morunys conserva el clos d'estructura medieval, de planta pentagonal irregular, voltat de muralles conservades en part, amb cinc portals. El 1979 tenia 874 habitants i el 1981 en tenia 888. Malgrat ser la capital de la Vall de Lord, l'única vila de la comarca i el segon nucli més poblat –després de Solsona–, el seu terme municipal és el més petit del Solsonès.

Situada en un punt neuràlgic de l'antic camí de Cardona a la Seu d'Urgell –a 10 hores d'ambdues poblacions–, la vila de Sant Llorenç de Morunys era lloc de parada gairebé obligada per anar d'una capital a l'altra, fet que li conferia un gran interès estratègic. La vila és molt propera –tot i que el seu terme municipal no hi frontereja– a les comarques de l'Alt Urgell pel nord i el Berguedà per l'est. Les comunicacions amb aquestes comarques, així com amb la capital comarcal, Solsona, han estat i continuen sent importants. Pel nord, la carretera de la Coma va cap a la Seu d'Urgell pel Coll de Port i Tuixén –ja a l'Alt Urgell– i fins a la Seu per pistes no asfaltades fins a finals dels anys 80. Cap a l'oest la carretera de Solsona es bifurca a Coll de Jou: cap a ponent, segueix la carretera que va a la Seu d'Urgell per Odèn i Organyà, construïda poc després de la Guerra Civil per presoners republicans; mentre que cap a migdia continua la que va a Solsona. A llevant la carretera de Berga remunta primer l'Aigua de Valls fins que aquesta pren direcció N-S, passa per l'alt de la Pera, Llinars i el Coll de Jouet pel túnel de la Mina. Aquesta carretera no fou acabada fins el 1935, i el tram de Sant Llorenç a Llinars no fou asfaltat fins els anys 70. L'única via que seguia el curs del Cardener pel sud era l'antic camí de Cardona, per l'estret de Vall-llonga i les Cases de Posada.

Amb la construcció de la presa del Cavall, s'està fent una carretera fins a Solsona seguint en gran part el curs del Cardener, que millorarà molt tant en distància com en temps les comunicacions amb la capital comarcal.

El fet de trobar-se en un punt clau de l'antic camí de Cardona a la Seu d'Urgell, i que des del poble es controlin totalment tant els camins que pugen de Cardona i de Berga com els que baixen de la Seu i de Solsona pels colls esmentats, explica –segons llegim en la Gran Geografia Comarcal de Catalunya– la constitució al segle XIV de la Confraria dels Colls, per a la custòdia d'aquests passos.

L'ECONOMIA LOCAL

L'agricultura, tot i que gairebé mai no fou l'activitat principal, ha anat perdent molta importància en els darrers anys, fins al punt que avui només dues famílies del poble s'hi dediquen. Segons dades del cadastre de 1989, hi ha unes 207 ha de secà, bàsicament farratge, patates –anomenades trumfes– i poc cereal; poc més d'1 ha de regadiu amb horta; i unes 108 ha de prats i pastures. La ramaderia ha estat tradicionalment un complement de l'agricultura, amb certa importància del sector boví, però que igualment ha anat minvant. Tal com demostren alguns topònims s'hi havia fet vinya, tot i que de poca qualitat. Segons M. Sagret, el 1604 a Sant Llorenç hom feia ordinations per a poder plantar vinyes. Degueren desaparèixer cap a finals del segle XIX per causa de la fil·loxera.

Hi ha alguna indústria artesanal de productes lactis i d'elaboració d'embotits. L'aprofitament de la riquesa forestal de la contrada es tradueix en l'existència d'algunes serradores. Hi ha també una indústria tèxtil, i una important fàbrica de plaques de guix al terme de Guixers, que explota el jaciment de guix d'aquest municipi. Des de finals del segle XIII la indústria tèxtil de draps de llana anomenats piteus hi tingué molta importància, especialment al segle XVIII, i hi perdurà fins al segle XIX. També fou de certa importància l'explotació del glaç del forat de la Bòfia, a la serra del Port del Comte, que ja és esmentada al segle XIV, que perdurà fins al segle XIX, i arribà a portar barres de glaç fins a Barcelona.

La vila és un centre de serveis, amb comerços, oficines de banca, etc., i mercat setmanal els dijous, des del segle XIV. És també un centre turístic important, amb els atractius de les pistes d'esquí del Port del Comte, un entorn natural privilegiat, i a l'estiu arriba a triplicar la seva població. En les últimes dècades s'han construït molts xalets, i la construcció i activitats associades –fusters, lampistes, etc.– s'han vist afavorides. Nogensmenys, però, d'uns anys ençà s'ha frenat molt el ritme, si bé no s'ha estancat del tot. La urbanització de zones fora ja del terme municipal, com passa a la carretera de Solsona, provoca l'absurda situació que tot i ser una àrea de clara influència de Sant Llorenç, pertany administrativament a Guixers, l'ajuntament del qual, per a donar servei als veïns, ha de travessar no tan sols el terme de Sant Llorenç, sinó la vila mateixa.

LA HISTÒRIA

L'origen de la vila fou el petit monestir de Sant Llorenç, establert a la darrerria del segle IX, bastit probablement sobre una vila romana o visigoda. El 910 hi ha una comunitat de monjos d'una regla de tradició visigòtica. L'any 1019 s'hi estableix l'orde de Sant Benet. El comte de Cardona Ramon-Folc VI vol repoblar el llogaret per la seva importància estratègica, i proposa crear una vila franca, que es constitueix el 1297. La vila és emmurallada ja al segle XIV, i el 1343 es funda la Confraria de la Mare de Déu dels Colls. Ja abans de la constitució de la vila franca arriben immigrants del Peiteu que porten el procediment de la fabricació del drap piteu, que s'implanta amb força a la vila, i al segle XIV s'exporten fins a Sicília. Al segle XV comença la immigració d'occitans, que, com a la resta del Principat, perdura gairebé

fins al segle XVIII. El 1593 la vila és segregada del bisbat d'Urgell per passar al de Solsona. Única vila del Solsonès, fou centre d'una de les tres batllies del comtat i ducat de Cardona.

El Santuari de Lord, situat a 1.175 m d'altitud a l'altiplà de la Mola de Lord, existeix ja cap a finals del segle X. Al segle XV s'aixeca un nou temple, i a finals del segle XVI s'hi estableixen dominics que basteixen algunes capelles prop del santuari, però mig segle més tard torna a càrrec d'ermitans. Al segle XVIII fou arranjat el camí i es bastí un nou temple que fou utilitzat com a hospital de campanya i presó per les tropes carlines fins que el 1836 és destruït pels isabelins. El 1870 es basteix l'actual santuari.

Segons una llegenda, la Mare de Déu de Lord, una talla romànica del segle XIII, fou trobada per un bou i un bover el 870. L. Cornet ens explica que la imatge de la Mare de Déu fou molt malmesa durant les guerres carlines, i que segons sembla va ser traslladada a Manresa per restaurar i després a Barcelona a policromar. Fins a quin punt va ser malmesa? Hom assegura que la talla actual és la mateixa, però hi ha un detall important que alguns passen per alt, i és que el cap és independent de la resta del cos, quan en les talles normalment el cap i el cos són d'una peça.

Les guerres del segle XIX, que tingueren com a escenari principal bàsicament la Catalunya rural, afectaren molt la vila de Sant Llorenç. La que hi tingué més importància pels seus efectes fou la Guerra dels Malcontents, coneguda a Sant Llorenç com la Guerra dels Milicians, de 1821 a 1823, precedent immediat de les guerres carlines. L'àrea del Solsonès fou un feu dels anomenats reialistes que s'aixecaren contra el govern liberal espanyol. Sant Llorenç fou el primer poble del Principat que s'alçà contra la constitució de 1812 i l'únic les autoritats del qual feren pública i oberta manifestació de no voler jurar-la. Sembla que aquesta és la raó per la qual el general espanyol Rotten prengué la decisió d'arrasar la vila, dictant l'ordre de saqueig i crema, afirmant que *borrará del gran mapa de las Españas el nombrado y por índole faccioso y rebelde pueblo de San Llorens de Morunys, alias Piteus, a cuyo fin será saqueado y entregado a las llamas* (p. 171); fet que tingué lloc el 20 de gener de 1823. El poble fou reconstruït, però perdé el seu aspecte medieval, les cases foren fetes de fang en comptes de pedra, i avui encara es poden veure les bigues cremades del portal de la Canal.

Aquests fets però, no aconseguiren apaivagar els ànims dels piteus, que prengueren part activament en les posteriors guerres carlines. Pràcticament tota la Catalunya rural, de caràcter més tradicionalista i antiliberal, es posà al costat dels carlins, i Sant Llorenç no en fou una excepció. La geografia muntanyosa de la contrada i el fet que els combatents carlins eren gent del país, va fer que les tropes carlines s'hi moguessin com el peix a l'aigua, practicant la típica guerra guerrejada, colpejant les forces liberals espanyoles i fugint. La vila de Sant Llorenç fou un dels baluards de les tropes carlines; i, als cingles de Busa, el Capolatell —una mola tallada per tots costats que s'unia al pla de Busa per una passarel·la— fou utilitzat com a presó sense necessitat de guàrdies. El Santuari de Lord, condicionat com a hospital de campanya pels carlins, fou incendiat pels liberals el gener de 1836.

Al segle XX la vila ha patit una profunda transformació i des de mitjan segle ha anat guanyant importància com a centre d'estiueig, amb un creixement urbà important, sobretot a les darreres dècades, fins a esdevenir un centre turístic important.

Després de la Guerra Civil de 1936-1939, la regió és freqüentada per escamots de maquis, a causa un cop més de la seva accidentada geografia i de la proximitat de la frontera d'Andorra i la Cerdanya. Fins i tot ens comenten que a la canalla, quan no volien menjar, se'ls deia que vindria el maquis.

ELS ELEMENTS DE LA PARLA LOCAL

Sant Llorenç de Morunys es troba dins l'àmbit del català central, però afrontant ja amb l'occidental. Alguns autors l'engloben en el parlar xipella (Badia Margarit), però d'altres l'exclouen clarament (Gran Enciclopèdia Catalana, J. Veny). Es tracta, doncs, d'un parlar de transició, amb trets de diferents variants.

Les característiques bàsiques de la parla local són les pròpies del català central: es produeix la neutralització de la **a** i **e** àtones en vocal neutra; el tancament de la **o** àtona en **u**; i el fenomen de la iodització (*paia*, *ui*).

A aquestes característiques de la parla local de Sant Llorenç de Morunys, caldria afegir-n'hi alguna altra. Escoltant els habitants de més edat, hom observa uns trets distintius que fan la parla de Sant Llorenç molt diferent del català central de Manresa, per exemple. Cal dir que entre Manresa i Berga, ja hi podem trobar algunes diferències tant lèxiques com fonètiques. El tret que m'ha cridat més l'atenció –i que és un dels trets principals de l'occità– és la pronúncia de la vocal neutra final en mots com muntanya, vaques, dia, etc. en una mena d'**o** neutra, entre la vocal neutra i la **o**, sense arribar a ser, però, una **o** tan claa com en la llengua d'oc. Nogensmenys aquest tret és en clara recessió.

RECU LL I ANÀLISI DELS TOPÒNIMS

CONSIDERACIONS PRÈVIES

En el recull toponímic, primer he procedit a fer un buidat de topònims de la cartografia existent, del cadastre de Sant Llorenç i també d'algunes fonts escrites, principalment del llibre de M. Sagret, que analitza tres capbreus dels anys 1483, 1697 i 1784, amb dades molt interessants pel que fa a la toponímia urbana, amb una llista dels carrers i places actuals amb els noms amb què apareixen als diferents capbreus.

Un cop realitzat aquest buidat, he procedit a l'enquesta oral d'alguns veïns del poble. Especialment interessants han estat les dades aportades pels senyors Casas –membre de la Confraria de la Mare de Déu dels Colls–, Cornet, veterinari ja retirat– i Ventura Torre, tots ells de Sant Llorenç, que m'han proporcionat explicacions i anècdotes diverses relacionades amb els topònims, així com també informació relacionada amb els diferents aspectes tractats a la introducció.

Pel que fa als topònims introduïts, són els noms vius actuals, siguin o no oficials.

Dels topònims pretèrits de cada categoria, només són entrats els més importants, que apareixen en més d'una ocasió en les diferents fonts; la resta simplement són anomenats dins el topònim actual. Quan no s'indica el contrari, tots els pretèrits provenen del llibre de M. Sagret.

Els aspectes identificatius dels topònims són indicats amb notes a peu de pàgina per tal de no carregar excessivament el text.

Tot i que a Sant Llorenç les famílies són conegudes pel nom de casa més que no pas pel cognom —com passa a tots els pobles catalans—, no he inclòs aquests noms en el present recull, bàsicament per una raó: a diferència del que passa amb les cases de pagès i masos, la casa del poble sovint canvia de nom quan canvia el propietari, prenent el nom de casa del nou estatjant. És a dir, dins el poble, els noms de casa van més lligats a les famílies que no pas a la casa. Així, ens podem trobar que una casa hagi tingut diferents noms segons qui n'hagi estat el propietari o qui hi hagi viscut. Això, com deia, ja no passa amb les cases de pagès, que conserven el nom encara que canviïn les famílies que hi viuen. Sembla que com més “personalitat” té una casa, més tendeix a conservar el nom.

Vull agrair finalment la col·laboració dels senyors Casas, Cornet i Ventura Torre, així com dels diferents informants, i també la dels treballadors de l'ajuntament de Sant Llorenç.

LA VILA

Sant Llorenç de Morunys o dels Piteus

El nom de Morunys, segons M. Bofarull, podria venir de l'àrab *al-marun*, “el lloc boscos”. Coincideix amb P. Balanyà, que afirma que podria derivar d'*Al-mac(c)rún*, o “lloc ple de boscos”. D'altra banda, segons explica L. Cornet, fa anys que es trobaren unes inscripcions en les restes de l'església preromànica precedent de l'actual, amb el nom de “morunis”, que podria fer referència a gent que fugia dels àrabs. Malauradament encara no sabem què hi diu J. Coromines, però la primera versió podria ser perfectament vàlida, ja que la contrada és certament un lloc boscos.

L. Cornet comenta que amb la constitució de la vila franca, a finals del segle XIII, hi ha l'intent de dir-ne Vilafranca de Morunys, però el nom no hauria reeixit.

Segons J. Ferrando, el nom de Morunys es troba escrit en diferents documents amb les formes:

Marunis	s. XI	Marulls	s. XIV
Marulla	s. XII	Morunys	s. XV
Marunys	s. XIII		

Al segle XX els espanyols en creen una curiosa versió: San Lorenzo de Morúnys (sic) (mapa de l'IGN). El més normal, però, fou espanyolitzar el topònim a mitges, deixant la segona part en la forma autòctona, com passà amb topònims acabats amb la mateixa forma, com Balsareny, Arenys, etc.

Pel que fa a l'altra forma del topònim, Sant Llorenç dels Piteus, fa referència als draps piteus, uns draps de llana que es fabricaven a la vila, introduïts a finals del segle XIII per immigrants vinguts de la regió del Peiteu, al nord del Perigord. Eren draps gruixits i bastos, teixits en telers de fusta moguts a mà, blancs, negres o blaus, i que s'utilitzaven per a fer peücs, capes de pastor i mantes de traginer. Aquesta indústria hi florí fins a finals del segle XIX.

Sant Llorenç dels Piteus té un ús més col·loquial, i Piteu és usat com a gentilici dels habitants de Sant Llorenç.

CARRERS, PLACES I PORTALS

El costum de citar els carrers referint-se a algun veí, molt usual fins no fa gaire, encara perdura a Sant Llorenç. Segons M. Sagret, en preguntar una adreça a un veí de Sant Llorenç, *contestarà gairebé sempre el carrer de tal o tal, en comptes de citar-vos el nom oficial* (p. 90). Això passa avui amb els carrers més recents.

Avinguda de Nostra Senyora dels Àngels

A llevant, de la plaça de l'Era Nova cap al cementiri, al Cap del Puit. Popularment és coneguda com carrera del Puit.

La Canal

Veure plaça de la Canal.

Carrer d'Anselm Clavé

Al sud, sota la gasolinera, últim carrer a mà esquerra.

Carrer dels Cavallers

Dins el nucli antic, a llevant, del portalet del Puit al portal de l'Era Nova. Havia tingut el nom de carrer Jussà.

Carrer de l'Esperança

Al nord del nucli, de la plaça de l'Església baixa cap al portal de l'Era Nova. Havia tingut també els noms de carrer del Forn, de la Font, i d'en Piquer.

Carrer Estret

Darrera l'església, del carrer de Sant Nicolau a la plaça de l'Església. És el carrer més estret del poble. Havia tingut també els noms de carrer de l'Església, i carrer Nou.

Carrer de Francesc Moragas

Sota la Plaça del Dr. Ferran, entre el carrer Verge de Lord i la carretera de Berga¹.

Carrer Hospital

Cap a migdia, surt de la carretera de Berga i va cap a les escoles.

1. Francesc Moragas fou un dels fundadors de "La Caixa", i com que en aquest carrer hi ha l'oficina d'aquesta entitat, els seus directius demanaren a l'ajuntament de posar aquest nom al carrer.

Carrer de Lluís Badia

Paral·lel al de Francesc Moragas, per sota².

Carrer Major

Travessa tot el nucli, de la plaça de l'Església fins al portalet del Puit. Havia tingut també els noms de cantó de mossèn Solans, i els Quatre Cantons. Els Quatre Cantons eren on ara hi ha la plaça Major, i era l'única cruïlla de dos carrers perpendiculars.

Carrer de les Morunyedes

Darrera la gasolinera, del carrer del riu Cardener fins al carrer d'Anselm Clavé. Les Morunyedes és aquest paratge.

Carrer de Mossèn Bajona

Al Sud del nucli, baixa del portal de la capella cap al portalet del Puit. Havia tingut també els noms de carrer Nou, i de la Soledat³.

Carrer de la Pau

Al centre del nucli antic, entre el carrer de l'Esperança i la plaça Major. Havia tingut el nom de carrer del Forn.

Carrer del Riu Cardener

Al raval de la Pietat.

Carrer de les Roques

Últim carrer del poble a la dreta de la carretera de Berga⁴.

Carrer de Sant Francesc

De la placeta de Sant Francesc a la plaça Major. Havia tingut també el nom de carrer del Forn.

Carrer de Sant Josep

Paral·lel al carrer de la Unió, del carrer Major al carrer de l'Esperança. Havia tingut el nom de carrer Baix de la Font.

Carrer de Sant Llorenç

Paral·lel al carrer de Santa Isabel, per sota de la placeta de l'Om al carrer Major.

Carrer de Sant Nicolau

Paral·lel a la carretera de Berga, de la placeta de Sant Francesc al portalet de l'Estudi. La part alta havia estat el call jueu, i havia tingut el nom de carrer de l'Estudi. La part baixa havia tingut el nom de carrer de davant l'Hospital perquè hi havia hagut un hospital.

Carrer de la Santa Creu

Al nord, surt de la plaça de la Canal. També és conegut com a carrera de Cal Felipó.

-
2. Lluís Badia fou un dels primers estiuejants, va fer asfaltar la carretera de Berga. En mostra d'agraïment, l'ajuntament li va dedicar un carrer, però l'interessat no va deixar posar-hi la placa fins que va ser mort.
 3. Mossèn Bajona fou un capellà mort durant la Guerra Civil.
 4. Les Roques és una muntanya que hi ha al sud de Sant Llorenç. Boscosa a la part baixa –indret anomenat les Valls–, i culmina amb roca nua.

Carrer de Santa Isabel

De la placeta de l'Om al carrer Major, paral·lel al carrer Estret. Havia tingut també el nom de carrer de la Plaça.

Carrer de la Unió

De la plaça Major al carrer de l'Esperança. Havia tingut també els noms de carrer de la Font, Alt de la Font, i de la Camisseria de l'Ovella.

Carrer de la Verga de Lord

A ponent, del passeig de Cal Sant, fins a la carretera de Berga, al camp de futbol antic.

Carrera de Cal Felipó

Veure carrer de la Santa Creu.

Carrera de Pret Tomàs

Al nord de l'Era Nova, va cap al paratge anomenat Pret Tomàs, Peret Tomàs, o Prat Tomàs, que antigament es deia Prat del Mas.

Carrera del Puit

Veure avinguda de Nostra Senyora dels Àngels.

Carretera de Berga

Carretera que puja de Berga, fins a la cruïlla amb la de Solsona. Un tros havia tingut el nom de Vall de l'Estudi o de la Pilota, segurament pel fet que, essent prop de l'estudi, la canalla hi jugava.

Carretera de la Coma

Al NW del nucli. De la cruïlla amb la carretera de Solsona en direcció NW cap a la Coma.

Carretera de Solsona

A ponent. De la cruïlla amb la carretera de Berga i la de la Coma, cap a Solsona per coll de Jou.

La Catalana

Veure plaça del Doctor Ferran.

L'Era Nova

Veure plaça de l'Era Nova.

Les Eres

Sobre la plaça de la Canal, a l'altra banda de la carretera. Antigues eres, avui zona d'esbarjo enjardinada, voltada pel NW per la carretera de Solsona. Havia tingut també els noms d'Eres del Prat, el Prat, les Eres de la Vila i la Freixa del Prat.

Passatge de Busa

Paral·lel al carrer del Riu Cardener⁵.

5. La Serra de Busa és una gran serralada de roca montserratina, que domina el paisatge per la banda de migdia.

Passeig de Cal Sant

A ponent, paral·lel al carrer de Francesc Moragas, per sobre. Hi ha la casa de Cal Sant.

Plaça de la Canal

A davant l'església, hi ha la Canal, una font artificial. Abans era un rec que baixava de la font de Cap Rec (al terme de Guixers), ara és una canalització subterrània. Havia tingut diferents noms com Pati de la Creu del Tint, Pati de la Canal o simplement la Canal.

Plaça del Dr. Ferran

A la carretera de Berga, sobre el carrer de Francesc Moragas. També és coneguda com la Catalana, perquè era on paraven els cotxes de línia de la companyia La Catalana⁶.

Plaça de l'Era Nova

A llevant, també és coneguda simplement com a Era Nova. Va ser utilitzada d'era quan les eres de l'altra banda del poble van quedar petites.

Plaça de l'Església

Al costat de l'església, al Portal de la Canal. Havia tingut els noms de placeta o pati de l'Església, i la Plaça. Una part havia estat cementiri.

Plaça Major

Al centre del nucli antic. Havia tingut també el nom de plaça Nova, perquè antigament eren uns horts.

Plaça del Mur

A migdia, fora el nucli. És una plaça recent, resultat del terraplenament d'una part de les Comes. En la urbanització d'aquesta plaça hi han fet un mur que fa la funció de feixa.

Placeta de l'Om

Placeta al mig del carrer de Sant Nicolay. Hi ha un om.

Placeta de Sant Francesc

Al sud, enfront del portal de la Capella.

Portal de la Canal

Portal NW, al costat de l'església, dóna a la Canal.

Portal de la Capella

Portal S, a la placeta de Sant Francesc, dóna a la carretera de Berga, per on es va a la capella de la Pietat. Havia tingut també el nom de portal d'en Casanoves, i d'en Grau. Popularment és conegut també com portal del Jardí, perquè enfront del portal a l'altra banda de la carretera hi ha un cafè amb una gran terrassa conegut com el Jardí.

Portal de l'Era Nova

Portal NE, al final del carrer de l'Esperança, dóna a l'Era Nova. Havia tingut els noms de portal d'en Gatuelles, de Soldevila, del Mas, i dels Moliners.

6. El Dr. Ferran fou un metge del poble molt conegut.

Portal del Jardí

Veure portal de la Capella.

Portalet de l'Estudi

Portal W, al capdamunt del carrer de Sant Nicolau. Hi havia hagut en una casa l'estudi o escola. Havia tingut també el nom de portal Nou, perquè fou obert més tard que els altres, i també portal de l'Estudiet.

Portalet del Puit

Portal SE, al final del carrer Major, dona a la carrera del Puit. El nom oficial és portal del Puig, però ningú en diu així.

Raval de la Mercè

A ponent de la Canal. On hi ha la capella de la Mercè.

Raval de la Pietat

A migdia, entorn de la capella de la Pietat.

Raval de la Santa Creu

Raval a llevant de la Canal. Hi ha el camí cap a la capella de la Santa Creu.

El Vall Calent

Veure Vall del Sofà.

Vall del Solà

Un tros del que és avui la plaça del Mur. Popularment també és conegut com el Vall Calent. És situat a la part de migdia.

Ek Vallfred

Al nord, primer carrer extramurs, de la plaça de la Canal baixa fins a l'Era Nova. A l'hivern no hi toca el sol ni al migdia, i d'aquí el seu nom. Havia tingut també els noms de carrer de la Mercè, vall del Fred, i Vall de la Canal perquè hi baixava l'aigua de la Canal. Oficialment és el carrer del Vall Fred.

A banda d'aquests noms vigents avui, he trobat alguns topònims pretèrits⁷:

Pati dels Rentadors

A la plaça de la Canal, hi havia els antics safareigs del poble. N'hi havia dos, el normal i el dels malalts.

Pati del Tint o de la Creu del Tint

Actualment a la plaça de la Canal, on surt el carrer de la Santa Creu. Segurament hi havia hagut algun tint relacionat amb la indústria tèxtil autòctona.

Placeta d'en Vilassaló

On s'uneixen el carrer de la Unió i el de l'Esperança.

Vall de l'Era Nova

Potser era l'Era Nova.

.7. Si no s'indica el contrari, els topònims pretèrits són extrets del llibre de M. Sagret.

Vall del Portal Nou

Podria ser el tros de la carretera de Berga enfront del portalet de l'Estudi, que es deia portal Nou.

Vall del Portalet

Potser era el tros SE del vall, entre el Vall del Solà i l'Era Nova.

Per Corpus, antigament es feia la Vuitada de Corpus. Hom dividia el poble en cinc barris i cada dia es feien celebracions en un. Segons M. Sagret, els noms eren:

Aranyes

Carrers de l'Esperança i el Vallfred.

Escarabats

Al centre de la vila.

Freixures

Carrers de Sant Nicolau i Mossèn Bajona.

Sarroners

Al centre de la vila.

Segoners

Carrers de Sant Nicolau i Mossèn Bajona.

ESGLÉSIES I ERMITES

A banda de les esmentades dins el terme, la contrada és molt rica en petites ermites –romàniques la majoria– aïllades, o bé al costat d'alguns masos importants. Entre les més conegudes hi ha les de Santa Creu d'Ollers i Sant Serni del Grau a ponent, i Sant Lleir a llevant, totes al terme de Guixers; i també Santa Magdalena al NW al terme de la Coma i la Pedra.

Església de Sant Llorenç de Morunys

Al NW del nucli, al costat del portal de la Canal. Església parroquial del poble.

Mare de Déu dels Àngels

A llevant, al Cap del Puit, davant del cementiri. Capella molt petita.

Mare de Déu de la Mercè

Capella prop de Cal Sant. Fou un antic convent de monges.

Mare de Déu de la Pietat

A migdia del nucli, al peu de la carretera de Berga. Ermita gòtica del segle XIV, restaurada posteriorment.

Sant Jaume

A l'enclavament de la Mola de Lord, capella molt petita al SE del santuari. Restaurada després de la darrera guerra carlina.

Sant Pere Màrtir

A l'enclavament de la Mola de Lord, capella petita al nord del santuari. Restaurada després de la darrera carlinada.

Santuari de Lord

A l'enclavament de la Mola de Lord, on hi ha la Mare de Déu de Lord. Santuari de finals del segle XIX. El nom ha tingut diferents versions: Mare de Déu de Lort, Mare de Déu de l'Hort, però és segur que el topònim no té res a veure amb els horts.

CAMINS I CARRETERES

Tal com ja s'ha dit, la vila de Sant Llorenç de Morunys era una important cruïlla de comunicacions, especialment pel que fa al camí de Cardona a la Seu d'Urgell. Del poble en sortien diferents camins que amb la construcció de les noves carreteres i els canvis en els mitjans de transport, alguns han perdut llur funció, però que tot i així mantenen el topònim originari.

Camí de Berga

De la capella de la Pietat cap a llevant, antic camí que anava a Berga.

Camí de Cardona

Cap al sud, camí que anava a Cardona seguint el curs del Cardener pel Pont de Vall-llonga.

Camí de Coll de Jou

Ramificació del camí de Solsona, al límit del terme, que anava cap a Organyà i l'Alt Urgell per Coll de Jou.

Camí del Grau

Veure camí del Santuari.

Camí del Monegal

A llevant del terme, més avall de Prat Tomàs. Camí que va als Molins del Monegal, en terme de Guixers.

Camí d'Òlibes

Al nord del nucli, darrere Cal Felipó.

Camí de la Santa Creu

Al NW, cap a Cal Felipó, anava a la capella de la Santa Creu d'Ollers (Guixers).

Camí del Santuari

A l'oest, camí que anava al Santuari, per Sant Serni (Guixers). També se'l coneix per camí del Grau.

Camí de la Seu

Des del Pati del Tint cap al nord, fins a enllaçar amb l'actual carretera de la Coma més amunt de la Santa Creu. Anava cap a la Seu d'Urgell per la Coma, Coll de Port i Tuixén, seguint l'actual carretera. També se'l coneixia per camí de la Coma, la Seu i Cerdanya.

Camí de Solsona

En direcció oest, primer seguia el camí del Santuari per la Roca Foradada (Guixers).

Camí de les Valls

Camí darrere les escoles, al SW del poble. Va cap al paratge de les Valls.

Carretera de Berga

Cap a llevant, remuntant l'Aigua de Valls i el Torrent de la Solana, fins al coll de la Pera, i ja al Berguedà passant el Coll de Jouet pel túnel de la Mina cap a Berga.

Carretera de la Coma

Cap al nord, remuntant el Cardener fins a la Coma. La carretera segueix cap a l'Alt Urgell per Coll de Port i Tuixén.

Carretera de Solsona

Cap a ponent, va a la capital de la comarca per Coll de Jou.

MASOS

Segons ens comenta L. Cornet, el mot mas no és utilitzat a la contrada per a designar les cases de pagès, tot i que antigament sí que devia haver estat vigent, com ho demostren alguns topònims pretèrits que apareixen en alguns capbreus.

Ens trobem en una zona de poblament dispers, tal com ho confirma la presència de nombrosos masos al voltant del poble. Fora dels límits de la demarcació municipal hi trobem importants cases de pagès, com ara Can Vila, Can Bajona i Vilamanells, al terme de Guixers; i els Hiverns, les Nogueres i les Tragines, al terme de la Coma i la Pedra.

Ca l'Aimador

A la carretera de Solsona.

Cal Bailina

A ponent del poble, entre la carretera de Solsona i la de la Coma.

Cal Dam

A la carretera de la Coma. Hi vivien uns que venien de cal Dam de la Pedra.

Cal Felipó

Al nord del nucli.

Molí del Pont

A l'extrem SE del terme, al peu del Cardener, on la carretera de Berga travessa el riu. Antic molí fariner, més tard fou utilitzat com a granja de porcs. També és conegut com el Molí del Riu o el Molí del Beato, perquè és propietat de cal Beato.

Els Plans

Al nord, a l'esquerra de la carretera de la Coma.

Cal Taleia

Cap al SE, al costat de la carretera de Berga. Punt d'on es controla el camí que ve de Berga i el de Cardona, fet pel qual L. Cornet ens diu que podria venir de Talaia amb a, lloc de vigilància.

Cal Teuler

Cap a ponent, a la carretera de Solsona, prop de cal Bailina. S'hi fabricaven teules.

Torre del Baró

Última casa al nord del terme. Era del baró d'Encies, de Canalda.

La Torreta

A la carena del serrat de la Torreta, a migdia del terme. Avui és deshabitada.

També hi ha topònims pretèrits:

Els Colomers

A ponent, avui hi ha el barri dels Colomers.

El Mas

Antic mas que hi havia en el camí dels Molins del Monegal, que donà nom al Prat del Mas o Pret Tomàs.

Mas Massuc

Antic mas prop del Molí del Pont.

El Reguer

Al NW del poble, al marge esquerre del rec de la Canal, avui soterrat.

Torre del Puig

A la carrera del Puit, anant cap al cementiri.

CURSOS D'AIGUA

El mot barranc –que trobem en algun mapa– tampoc no és utilitzat a la contrada per a designar torrent, ens comenta també L. Cornet.

A part dels canvis de noms que han patit alguns torrents, designats amb diferents topònims en els capbreus, observem que un mateix curs d'aigua té diferents noms segons el tram. Penso que és pel fet que, essent corrents poc importants –secs la major part de l'any–, no tenen un topònim fixat i conegut per tothom, i cada pagès que hi té terres al voltant l'anomena d'una determinada manera.

El Cardener

Corrent principal de la vall, en direcció N-S, fa de límit del terme per l'extrem SE.

Rasa de la Fàbrica

Part més baixa del torrent de Querol. Anava a la central d'Elèctrica de Guixers i a la fàbrica tèxtil que hi ha.

Rasa de Torroella

En l'enclavament de la Mola de Lord, amb direcció NW-SE, coincideix amb el límit de l'enclavament en la part NW.

El Reguer

Rec de la font de Cap Rec (Guixers) que duia aigua a la vila, per la Canal. Avui canalització subterrània que surt a la font de la Canal. Havia tingut també el nom de Rec de la Vila.

El Rierol

Part baixa del torrent dels Plans.

Torrent de les Basses

Part N del torrent de Querol. També conegut com a torrent del Pou.

Torrent Oriol

Part baixa del torrent de les Salines. Hom l'anomena també torrent Torriol.

Torrent dels Plans

Al nord del terme, en direcció NW-SE, amb la capçalera al terme de la Coma i la Pedra, desguassa al Cardener prop del Monegal (Guixers). Havia tingut també els noms de torrent Massat, torrent Pedregós i torrent Mitjà.

Torrent del Pou

Part baixa del torrent de Querol. Era conegut també com a torrent de les Butlles i de les Basses.

Torrent de Querol

Al nord del poble, direcció W-E. Neix a la façana de la serra del Port del Comte i desguassa al torrent dels Plans quan travessa el límit municipal, poc abans d'arribar al Cardener. Tenia també els noms de torrent de les Butlles, torrent de les Basses i torrent de les Teules, perquè hi havia hagut teuleries.

Torrent de les Salines

Al sud del poble, direcció W-E, entre el poble i el serrat de la Torreta. Té la capçalera a Coll de Jou i desguassa al Cardener al Molí del Pont. És anomenat en alguns mapes barranc de les Salines.

Torrent Torriol

Veure torrent Oriol.

Torrent de les Valls

Travessa l'extrem sud del terme, en direcció W-E, i desguassa al Cardener, més avall de l'aiguabarreig del Cardener i l'Aigua de Valls, anomenat Aigüesjunes. També havia tingut el nom de torrent de Sant Serni, perquè passa prop de l'ermita de Sant Serni (Guixers).

FONTS

Contràriament al que passa a l'altra banda de la serra del Port del Comte, al vessant SE el nivell freàtic és molt profund, i les fonts es troben gairebé totes a cotes molt baixes, alguna fins i tot al nivell del Cardener. Això explica la inexistència de pous.

La Canal

A la plaça de la Canal. Font artificial, hi raja l'aigua que arriba canalitzada de la font de Cap Rec (Guixers).

Font dels Capellans

A la piscina, una mica més amunt.

Font de la Creu

A sota l'ermita de la Santa Creu (Guixers).

Font dels Enamorats

A la carretera de Solsona. Font artificial, de la xarxa pública d'aigua. També es diu font de la Bellavista.

Font Nova

Al torrent de les Valls. També s'anomena font de la Teuleria perquè hi havia una teuleria.

Font d'Ordigues

Al nord, a llevant de la Santa Creu, més avall de la font de la Creu, prop de cal Felipó.

Font de les Valls

Més avall de la font Nova o de la Teuleria.

Les Mesquites

A la plaça de la Canal. Font artificial d'aigua de la font de les Mesquites, sota la Serra del Verd. Aigua de poca qualitat, amb molta calç⁸.

OROGRAFIA

La major part dels elements orogràfics destacables es troben en l'enclavament de la Mola de Lord, la part més muntanyosa del terme. Tanmateix, l'orografia del voltant de la vila també és designada amb diferents topònims.

Balma de Sant Llorenç

A l'enclavament de la Mola de Lord, als cingles de la banda del Cardener.

Balmes del Verger

A l'enclavament de la Mola de Lord, als cingles de la banda del Cardener.

Cap del Puit

Petit turonet a llevant del poble, on avui hi ha el cementiri. Punt estratègic, hi hagué un castell bastit pels Cardona, car, pel fet de ser un perfecte mirador de la vall de l'Aigua de Valls, domina els camins que vénen de Berga i de Cardona.

Grau de Lord

Punt culminant de la Mola de Lord, a 1.181 m d'altitud.

Mola de Lord

A l'enclavament de la Mola de Lord, on hi ha el santuari de la Mare de Déu de Lord. Voltada de cingles pels quatre costats, només s'hi accedeix per ponent i per llevant.

Nas d'Àliga

Petit turonet al nord de Prat Tomàs. Abans era utilitzat com a abocador dels animals morts, i hi van construir un cremador d'escombraries que avui ja no funciona.

8. Segons explica L. Cornet, antigament dels ferners en deien mesquites; això explica el nom de la font, car és una mica difícil imaginar un temple musulmà en aquelles contrades, sota la Serra del Verd.

Serrat de la Torreta

A migdia del poble, separa el torrent de les Salines del de les Valls.

Tossal de Vall-llonga

Al nord de la Mola de Lord, fa de límit de l'enclavament, a 1.241 m. d'altitud.

PARTIDES DE TERRA I PARATGES

En aquest apartat hi trobem les terres de conreu, totes al voltant del poble. Els diferents topònims fan referència a l'aspecte del paratge, el curs d'aigua que hi passa, una font, alguna construcció, o algun element que permet identificar l'indret.

Hi ha també topònims pretèrits que avui són coneguts amb d'altres noms i alguns que no han estat localitzables.

Bosc de la Torreta

Bosc del serrat de la Torreta.

La Cabana

Al NW del nucli, sota el torrent del Pou.

Les Canes

A llevant de la Pietat.

Cap del Puit

Petit turó al NE del poble, entorn del cementiri, sobre les Escaletes.

Els Clots

A llevant, sota les Òlibes, fins al terme de Guixers. És una fondalada.

Les Cols

Sobre les Canes, a llevant de les Comes.

Les Comes

Entre el Cap del Puit i la capella de la Pietat, sota el Vall del Solà. Zona enfonsada en forma de cubeta orientada a llevant, amb diferents feixes. Avui hom ha terraflatat les més properes al poble, per fer-hi la plaça del Mur.

Les Comes del Solà

Part de les Comes.

La Creu

Sota la Santa Creu. Hi havia una creu de terme.

La Creu Escapçada

A llevant del Solanet, més avall del camp de futbol. Hi havia una creu, però més petita que l'altra.

La Creueta

A sobre el torrent de les Salines. Zona on hi ha el parc de bombers.

La Creueta dels Emprius

A sobre de Ca l'Aimador, al començament dels Emprius. Hi havia una creu.

Els Emprius

A l'oest, entorn de la carretera de Solsona, fins al torrent de les Salines pel sud. Zona molt urbanitzada amb xalets⁹.

Les Eres

Sobre la plaça de la Canal, a l'altra banda de la carretera. Antigues eres, avui zona d'esbarjo enjardinada, voltada pel NW per la carretera de Solsona. Havia tingut també els noms d'Eres del Prat, el Prat, les Eres de la Vila i la Freixa del Prat.

L'Era Nova

A llevant, entre el portal de l'Era Nova i el portalet del Puit. Al segle XVIII les eres de l'altra banda del poble van quedar petites i es van fer aquestes.

Les Escaletes

A llevant de les Canes i les Cols fins al límit amb el terme de Guixers. Terreny molt esglaonat amb feixes.

La Feixa Gran

Al nord del poble, fins a cal Felipó.

Font d'Ordigues

Al voltant de la font homònima, sota els Plans.

Les Gadolles

Al nord de la part oest de la Solana, al marge dret del torrent de les Salines. Pot venir del mas Gatuellas, més a ponent, avui inexistent.

Els Hortets

Al nord de Ca l'Aimador, prop de la carretera de la Coma.

Matamala

Part de sota les Morunyedes.

El Molí del Pont

Extrem SE del terme, limítrof amb el de Guixers, prop del Molí del Pont.

Les Morunyedes

Al sud de la capella de la Pietat, al marge esquerre de la carretera de Berga. La part més propera al poble és urbanitzada, al voltant de la gasolinera.

Les Òlibes

Al nord del nucli sobre cal Felipó. També eren anomenades les Sorts.

El Planàs

Al SE, sota les Morunyedes, al marge dret del torrent de les Salines, entorn de la carretera de Berga. És una zona plana.

Els Plans

Part nord del terme, al voltant de la carretera de la Coma. Zona també plana.

9. Els Emprius són les terres de propietat comunal que hom podia aprofitar per a les seves necessitats. La propietat comunal en aquest cas devia desaparèixer perquè avui és una zona de propietat privada molt urbanitzada amb xalets.

Pret Tomàs

Al NE del nucli. També anomenat Peret Tomàs i Prat Tomàs. S'ha trobat escrit també Prat Thomàs.

El Pujolet

Prop de Pret Tomàs, sota l'escorxadador. S'ha trobat escrit també els Pujolets.

La Santa Creu

Entorn de la capella de la Santa Creu.

El Serrat

Sota les Escaletes, al sud de Matamala.

La Serreta

Sota les Morunyedes, marge dret de la carretera de Berga.

La Solana

Sota la Serreta, al voltant del torrent de les Valls. Part de solana del serrat de la Torreta.

El Solanet

Zona on hi ha l'actual camp de futbol i les escoles.

El Torrent

Sobre les Gadolles, marge esquerre del torrent de les Salines.

Torrent Oriol

Sobre el Planàs, entorn del torrent homònim.

Torrent del Pou

Al nord del terme, sota els Plans, al llarg del torrent homònim.

Torrent de les Salines

A llevant del Torrent, marge esquerre del torrent de les Salines.

El Tros

Al NW del poble, entorn de la carretera de la Coma.

Les Valls

Al sud del terme, tot el marge dret del torrent de les Valls.

La Vinyeta

Cap al torrent de les salines, sota la gasolinera.

Altres topònims pretèrits, són:

El Canemàs d'Orella

Al NW del Reguer, prop de l'ermita de la Santa Creu. Podria haver estat camps de cànem.

El Coll

Era a llevant de les Comes. Podria ser el que avui s'anomena les Cols.

El Colomer o els Colomers

Prop de Cal Sant.

Les Comes d'en Ginebrosa

Sembla que podria ser cap als Plans, prop de la Torre del Baró.

Era d'en Bella

Avui és cal Felipó. Abans que vinguessin els de cal Felipó de Guixers, hi vivien els de cal Bella.

Era d'en Nogués

Sembla que cap a la Pietat.

Era del Senyor Prior o Era d'en Busca

Enfront del portalet de l'Estudi, avui és edificat.

El Massuc

Al SE del terme, al costat del Molí del Pont.

La Pineda

Al SW del terme, prop de Sant Semi. Podria ser el que avui s'anomena les Gadolles.

El Pla Mitjà

A llevant del Pujol. Avui part dels Plans.

La Plantada

Al nord del poble, avui cal Felipó.

El Pujol

Al nord del terme, a llevant de la Santa Creu. Avui és la Creu.

El Reguer

Al NW, per on baixava el rec avui soterrat. Triangle format per la carretera de Solsona en sortir del poble, amb el Tros al nord.

Solà del Puit

Solana al voltant del Cap del Puit.

Vinya Baixa

Antiga vinya, avui edificada, al carrer de Francesc Moragas. També s'ha trobat Vinya del Mixa.

CONCLUSIONS

L'estudi de la toponímia és d'un gran valor a l'hora d'interpretar i entendre el territori. Els topònims donen informació sobre la geografia i àdhuc la història del lloc. Un lloc determinat no té un nom perquè sí, sinó que el nom és el que és per unes raons concretes i sovint d'una lògica aclaparadora. Això és així perquè la finalitat del topònim és d'identificar un lloc individualitzant-lo i fent-lo únic; per tant, ha de ser un nom clar i precís per a assegurar la comunicació, encara que potser actualment el sentit del topònim s'ha perdut. Avui, si hom va al paratge anomenat la Creu

Escapçada, no hi ha res que li indiqui per què té aquest nom, però si sap que allà hi havia hagut una creu de terme, ja ho comença a entendre una mica, i si a més sap que aquesta creu era més petita que una altra creu que hi havia en un altre indret, aleshores el significat del topònim esdevé transparent. I així amb gairebé tots els topònims, tret dels que han variat molt i que fan pràcticament impossible desxifrar-ne el sentit.

En el cas de Sant Llorenç, topònims com Morunys –lloc de boscos–, les Roques, tossal de Vall-llonga, mola de Lord, etc. i sobretot els de fora del terme, com ara serra de Busa, serra del Port del Comte, serra del Verd, el Codó, coll de Jou, coll de Port, etc., ens confirmen que es tracta d'una regió muntanyosa i boscosa, i per tant, de refugi. No és estrany, doncs, que fos un centre d'operacions en les guerres carlines i que els maquis hi fessin acte de presència.

Centrant-nos ja en el que avui és el terme municipal, veiem que l'enclavament de la Mola de Lord concentra la majoria de topònims orogràfics i que es tracta, doncs, d'un indret muntanyós, mentre que al voltant del poble l'orografia és més plana i s'hi troben totes les terres de conreu i partides de terra del terme. Podem deduir que hi hagué algunes vinyes –la Vinyeta, la Vinya Baixa–, tot i que hem de suposar pel clima de la regió que de poca qualitat.

La presència de nombrosos masos al voltant del poble ens indica que ens trobem en una àrea de poblament dispers, com la resta del Solsonès i el Berguedà, però diferent ja de l'Alt Urgell, de població concentrada en petits pobles. Donant un cop d'ull a un mapa a escala 1:50 000, per exemple, podem veure aquest contrast; observable, d'altra banda, sobre el terreny en passar el coll de Port: d'un vessant sud amb força cases de pagès escampades, passem al vessant nord, on no se'n veu cap, no ja a l'obaga, sinó adhuc als vessants de solell de les muntanyes d'aquesta banda. Essent com és aquest un tret característic del Pirineu, podríem dir que aquí passem del Prepirineu al Pirineu pròpiament dit.

Així mateix, el fet d'haver-hi moltes ermites indica que la contrada és de poblament molt antic. Sabem que moltes ermites es construïren en indrets sagrats per la població local, antics llocs de culte de les religions paganes que el cristianisme va voler “recliclar”. Per tant, podem pensar que la regió fou humanitzada ja molt abans de la fundació del monestir de Sant Llorenç al segle IX, per bé que podria haver estat despoblada en diferents períodes abans del repoblament de l'Edat Mitjana.

La toponímia, però, no dóna només informació sobre la geografia i la història del lloc, sinó també sobre la llengua, per l'evolució i els canvis dels diferents topònims. Un exemple podria ser el del Pret Tomàs: de Prat del Mas a Prat Tomàs i Pret Tomàs.

Queda clara, doncs, la importància de la toponímia i el seu paper en el procés d'individualització dels llocs; dotant-los, juntament amb la geografia i la història, d'una identitat pròpia i fent-los únics.

Tanmateix, però, amb els canvis en els models de vida, molts topònims dels àmbits rurals es perden. Avui hi ha molts llocs on ja no va ningú a treballar els

campes, o a pasturar el bestiar. Els llocs hi segueixen sent, però a la gent ja no li cal identificar-los; els noms no es fan servir, i si un nom no es fa servir, es perd. Aquests canvis en els modes de vida han produït també uns canvis en la mentalitat de la gent: avui la gent no viu els llocs, hi passa, hi circula, però no els viu. Ja gairebé els únics que coneixen els noms dels llocs són persones grans, i, essent com són noms de transmissió gairebé sempre oral, corren el risc de perdre's.

Tot i això, encara som a temps de recuperar molts topònims, parlant amb la gent que pel fet d'haver-los viscuts personalment o pel fet d'haver-ne sentit parlar els més grans, encara en recorden els noms, la situació, què hi havia i per què tenen aquell nom. Altrament tot aquest patrimoni es perdrà irremissiblement, gràcies un cop més a les excel·lències d'aquest "progrés".

BIBLIOGRAFIA

Fonts escrites

- BALANYÀ, P.: *Els noms de lloc de Catalunya*. Generalitat de Catalunya.
BELLMUNT, J.: *Fets, costums i llegendes. La Vall de Lord*. Pagès Editors.
BOFARULL, M.: *Origen dels noms geogràfics de Catalunya*. Editorial Millà.
Cadastre Rústica de Sant Llorenç de Morunys. 1989.
CARRERAS CANDI, F. et al.: *Geografia General de Catalunya*. Albert Martín, editor.
FERRANDO, J.: *El Santuari del Hort (San Lorenzo de Morunys)*.
FRUITÓS, J.: *Caminant per la Vall de Lord*.
Gran Enciclopèdia Catalana.
Gran Geografia Comarcal de Catalunya.
SAGRET, M.: *Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca*. Institut d'Estudis Catalans.
SOLÉ SABARÍS, L. et al.: *Geografia de Catalunya*. Editorial AEDOS.
VENY, J.: *Els parlars catalans. Síntesi de dialectologia*. Editorial Moll.

Cartografia

- Cartografia Militar de España 1:50 000. *Sant Lorenzo de Morunys*. Servicio Geográfico del Ejército.
Mapa Comarcal de Catalunya 1:50 000. *Solsonès - 35*. Institut Cartogràfic de Catalunya.
Mapa Topogràfic de Catalunya 1:50 000. *Sant Llorenç de Morunys 292-3-2*. Institut Cartogràfic de Catalunya.
Mapa Topogràfic Nacional 1:50 000. *San Lorenzo de Morúnys*. Instituto Geográfico Nacional.
Port del Comte i la Serra del Verd 1:25 000. Editorial Alpina.

NA PAULA, LA PUNGOLA DE VILAMAJOR?

Jaume CARRERES i LASERRADA

En el Butlletí LII (pàg. 56-57), es va publicar un article sota el nom de: “Les Pungoles, una urbanització amb noms d’arrels històriques”, del consoci senyor Pere Balanyà.

Aquest treball el vaig llegir amb especial interès com a descendent del mas Pungol de Vilamajor, i el fet que els estuejants de la urbanització de les Pungoles vulguin cercar els seus orígens i la seva història m’han fet decidir a exposar en aquestes pàgines un tema que no m’hauria pensat mai que ultrapassés l’interès particular de la meva família, per la qual cosa exposaré per grups una sèrie de temes relacionats amb aquest cognom, convertit actualment en nom geogràfic, i el possible motiu i origen del pas del masculí Pungol al femení Pungola; car el pas del singular Pungola al plural Pungoles ja fou explicat detalladament en l’esmentat article.

En primer lloc a finals del segle XVI regia aquestes terres l’Honorable Andreu Pungol del mas¹, casat amb Elizabeth. El matrimoni tingué, entre d’altres, una filla²: Paula Pungol del mas, nada a la Freixeneda³. Aquest Andreu Pungol del mas, major, morí havent rebut tots els sagraments el 28 de gener de 1607⁴; restà hereva i propietària del mas Pungol la seva filla Paula Pungol del mas⁵, la qual es casà amb Pere Serra, pagès de Sant Julià del Fou, el 1625⁶, possiblement amb menys o igual poder econòmic car afegí al seu cognom el de la dona i s’anomenaren Pere Serra i Pungol ell i tots els seus descendents⁷. D’aquest matrimoni nasqueren a la Freixeneda Pera-Jaume Serra i Pungol, que fou batejat el 12 de juny de 1630, essent padrins Jaume Perera, i Margarida Serra, de Sant Julià del Fou⁸; i Jaume-Joseph Serra i Pungol, el 13 de juny de 1636⁹, masover que fou del mas Castellar¹⁰. Al cap de poc temps morí el seu marit, Pere Serra i Pungol, i esposà en segones núpcies Geronim Sola, el 2 de gener del 1643¹¹, que igualment uní al seu cognom el de la seva dona i s’anomenaren Geronim Sola i Pungol, ell i els seus descendents; amb la qual cosa s’originaren al mas Pungol dos cognoms compostos diferents: els Serra i Pungol i els Solà i Pungol.

El 25 de setembre de 1663 Jaume-Joseph Serra i Pungol, fill del primer matrimoni, esposà Maria (Parera de Canyes?)¹², del qual matrimoni hagué Mariangela Serra i Pungol¹³.

Mentre Paula Pungol del mas testà amb el notari públic Antoni Llestart, de Cardeu¹⁴. Però la mort del seu segon marit i la impossibilitat per malaltia d’aixecar-se

del llit feren que el 6 de juny del 1665 redactés un codicil amb el testimoni de Joan-Pau Gual de la torre, i Pere Fabregas, de Cardedeu¹⁵; morí finalment el 2 de maig de 1679¹⁶.

El 25 d'agost del 1701 la seva néta Mariangela Serra i Pungol es casà amb Josep Carreras Vinyamatas, treballador de Sant Pere de Vilamajor¹⁷, de la branca dels Carreres, de Casa Carreres de Girona, establerts al segle XIV a Vilamajor (En Pe Carreres, i la seva muller Clara), una rama de la qual passà el 1822 a Sabadell (Josep Carreras Vesa), on crearen noves famílies, entre elles els Carreras i Sallarès, que van passar a Barcelona, vers el 1885, línia de la qual descendeixo.

Malgrat que anomenar les dones en general i a les vídues en concret amb el cognom feminitzat del marit sigui un costum habitual a Catalunya, així per exemple tenim una Barthomeua Pungola vers el 1543, igualment en el llibre de baptismes amb data 21 de desembre de 1591, al registre –Pongol– llegim [...] magdalena pons guola filla de Joan pons gual y [...], o al “Manual dels Inventaris sependran enlo terme de Vilamajor per mi narcis torrella rector y notari de dit terme”, que si algú el consulta cal anar amb compte per no confondre'l amb el “Llibre d'Inventaris y Encants rebuts de temps y en poder del Rnt Rafel Derrocada prevere rector de Vilamajor”, ambdós amb d'altres llibres de capítols matrimonials i varis en la capsa 83, al “Inventari dels bens mobles y immobles dels fills de Andreu Pungol del mas”, diu entre d'altres coses: ≤≤[...] nos Elisabet pungola vidua ¿nelsta? quondom Andreu Pungol agricultoris [...] dita Elisabet pungola vidua [...]≥≥, efectuat “in manso pungol del mas” amb data 14 de juny de 1621, cal dir que no parla dels fills malgrat el títol, car és un inventari de la vídua.

Malgrat aquests antecedents i molts més que podriem localitzar he exposat breument la biografia de Na Paula Pungol del mas perquè fou la primera dona propietària del mas Pungol¹⁸, ja de soltera i possiblement força jove, perquè quan es casa ja fa divuit anys que és difunt son pare, i onze anys més tard encara té fills, i a la vegada dues voltes vídua, considero que aquest va ésser l'origen de denominar les terres de can Pungol “les terres de la Pungola”, ja sia com a hereva i propietària, com per deixar clar que al mas habitava el Serra o el Solà, però que les terres eren de la “Pungola”, o pel costum català de feminitzar els cognoms de les vídues, “les terres de la vídua Pungola”¹⁹.

Pel que respecta al prenom més cognom (Ponç + Gual), o al cognom (Pungol), l'antecedent més antic del qual, a Vilamajor, el tenim en Guadall (s. XI), i més concretament en el seu nét, anomenat Ponç Guadall, al segle XIII²⁰; amb tots els respectes, personalment fins que no localitzi documents que enllacin els diversos personatges, al respecte em decanto per pensar que fou un Ponç Gual posterior, car els fills de Ponç Guadall foren Pere Guadall, i Guillem Guadall; per tant des de la meua opinió hauríem d'arribar a un Ponç Gual (=Pons Gol=Pongol=Pungol), posterior que torni a portar aquest prenom i que origini la fusió amb el cognom; o, fins i tot més probable, potser d'un hereu d'un mas Pons (força comú al Vallès Oriental) que es maridés amb una hereva d'un mas Gual (cognom igualment comú al Vallès) i el fill es digués per exemple Pere Pons y Gol, a la manera de Serra y Pungol, etc.²¹ Seria força interessant que estudiosos com la Senyora Aventín fessin un dia la genealogia

dels Guadall, si més no fins al segle XV, i traguessin l'entrellat.

Referent al punt de no sortir recollit a l'onomàstica barcelonina del segle XIV és perquè va començar la seva fusió vers el segle XV²², per tant aquella època eren dos mots independents; per altre costat si bé són dos cognoms, o prenom més cognom força estesos encara avui en dia al Vallès Oriental, no es tracta d'una forma pròpia d'aquesta comarca, car és estès per tot el Principat de Catalunya, i es localitzen cases pairals o branques en determinats moments de la història a Abella, Abrera, Biscarri, Cabestany, Cardedeu, Igualada, Lastarri Manyanet, Olesa de Montserrat, Piera, Sant Esteve de Palaudàries, Sant Feliu de Canovelles, Sant Julià de Vilatorrada i Vallbona, indrets des d'on passaren en diverses èpoques a l'Aragó, a l'illa de Menorca, al País Valencià, i d'allí al País Murcià, i també a Galícia, concretament a O Carballo i Ourense, aquests dos nuclis urbans força propers l'un de l'altre, i a Lugo, d'on passaren en diverses tongades a San Juan de Puerto Rico²³; igualment es pot localitzar a Andalusia (no caldria recordar una vegada més que tant Galícia com Andalusia, no tan sols Triana, o Illa Cristina –la Figuereta–, Castelldeferro, etc., sinó la Sierra Morena mateix, la Parrilla, etc., van ésser dos països receptors de migracions catalanes, si bé per raons de política nacional catalana generalment són oblidades²⁴).

Igualment no sempre al llarg dels segles i dels indrets han conservat les formes originals, les variants que es poden recollir ja sia a Vilamajor com a d'altres indrets són: Pongol/Pongoll, Pungol, Pungola/Pungoles, Pongolt, Pangol, Pingol, Pingalt, Pungal, Punga, Ponga, Punxa, Punxalt, Punxa, Pungil, Pungell, Punjol, Panjol, Punjole, etc., si bé en els darrers hi podria haver un creuament amb Puniol, igualment no incloc Mongol/Mungol, car l'origen de can Mungol de canyes, cal cercar-lo en el cognom de la família Armengol, és a dir [Ar]mengol de canyes²⁵, i sí hauríem d'incloure can Gol en aquest grup, perquè en el cas de can Gol de vila-rasa possiblement tenen un mateix origen²⁶.

Espero haver ajudat a dar una mica més de llum sobre l'origen i el perquè de la toponímia d'aquest indret de la Freixeneda de Vilamajor, a la vegada que aprofitaria aquest article per recordar als dos ajuntaments de Sant Pere i Sant Antoni que Vilamajor posseeix un patrimoni documental únic car es pot seguir la vida de la seva població, si fa no fa, des de la regesta de l'any 950 aproximadament fins a l'actualitat, ja sia amb testaments, inventaris, capitulacions matrimonials, registres varis civils i eclesiàstics, etc., però molts d'ells ja van començar fa temps el camí dels descoloriment de les tintes i de la fragmentació del paper; potser és ja hora de començar a transcriure, i estudiar, aquest patrimoni cultural i ser conscients que salvar la història escrita de Vilamajor és rellegir la història de més de mil anys de Catalunya en els seus homes i les seves vides, cosa que molt pocs municipis es poden permetre, per no dir un dels únics, per això seria interessant que es creés una Fundació que agrupats per temes (testaments, capitulacions, llibres de comptes, etc.) publicués ja sia en facsimil, transcripció o traspassat a CD-rom (el microfilm actualment és desfasat), tota aquesta informació força útil pels estudiosos de la història i el públic en general, no costaria res amb per exemple donacions de quadres del Centre d'Art la Rectoria, dels artistes vinculats a ella, o d'aportacions particulars, entre las quals si voleu ja podeu comptar amb la meua, em sembla que seria una contribució més que necessà-

ria i que restaria com una Obra permanent al servei del futur del municipi, de la comarca, i del País. I ja per acabar saber ja sia a través d'aquestes pàgines o a través de l'apartat de correus 2482, Barcelona 08080, si algú em pot indicar on localitzar i consultar arxius i documentació particular anteriors al 1700 de les famílies: de Camps, Carreres [=Carreras], Clavell del mas, Duran, Gras, March, Parera de canyes, Planes, Poy, Pungol del mas, Recolons, Ribas del lladoner, Ricart, Rovira, Serra, Spital [=Espital=Hospital], Vesa [=Besa=Basa], i Vinyamatas, car, si em permeteu una confiança, mai no he estat a Vilamajor.

NOTES

1. Utilitzaré en aquest treball la fórmula particular que tinc costum d'escriure els adjectus en minúscula, així per exemple Andreu Pungol del mas, Clavell del mas, Ribas del lladoner, Gual de la torre, Parera de canyes, Matas àlies Pungol de vilanova, etc. i no Andreu Pungol del Mas, Clavell del Mas, Ribas del Lladoner, car la regla normativa d'utilitzar majúscules considero que pot donar peu a interpretar-los com a segon cognom, i no com a distintiu respecte a una altra família amb el mateix cognom veïns de la mateixa parròquia.
2. Fins al present no he localitzat cap testament d'Andreu Pungol del mas, que donaria més llum sobre el nombre de fills. Així per exemple el 27 de gener del 1605 a la punta del dia morí Juan Pungol, fadrí. La desconexió del nom dels pares, i el fet de no utilitzar la fórmula clàssica "del mas" fa que fins que no consulti més documentació no el consideri germà de na Paula, car hi havia el Matas que per casament amb Engratia Pungola havien esdevingut Pungol de vilanova.
3. Dir un Pungol del mas que és nat a la Freixeneda [Fraxaneda], ve a dir que és nat a la casa pairal.
4. Llibre d'òbits.
5. Als capítols matrimonials "propietària del mas Pungol", en un codicil "hereva del Q-Andreu Pungol del mas", etc.
6. Llibre d'esporis.
7. Els cognoms ens donarien una idea força exacta del poder de les dues famílies, així en el cas dels Serra i dels Pungol del mas ens trobaríem amb dues famílies que tenen una força semblant, la suficient per a mantenir el seu com a primer, com més tard succeirà amb els Solà, però obligant-se a unir-lo ja en ells mateixos el de la dona, en un altre cas coetani, per exemple, els Carreres imposaran durant dues generacions consecutives el seu sol cognom als Ricart (1594) i als Rovira (1629), fins a obtenir descendència masculina, amb la qual cosa ens trobaríem amb una diferència de forces econòmiques més marcada.
8. Llibre de baptisme.
9. Ídem.
10. Llibre d'esporis. El fet que treballi de masover al mas Castellar ens podria venir a dir que no era l'hereu Pungol. No crec que ho fossin tampoc en Pera-Jaume nat sis anys abans, car en feia cinc que els pares eran casats, i en aquella època es "consumava" el matrimoni ràpidament, si més no ha d'haver-hi un altre fill abans, a menys que fos un albat.
11. Llibre d'esporis.
12. Ídem.
13. Llibre de baptisme.
14. El testament de Cardedeu desaparegué durant la passada guerra civil; fins al present no he localitzat els originals ni cap còpia, ja sia a través del Sr. Ignasi Permanyer, l'actual notaria del Sr. Gómez, o l'Ajuntament de Cardedeu, persones i organismes pels quals

vaig començar la recerca, cal dir que el fet que oficialment d'un arxiu no hi hagi documentació no m'ha aturat mai, car per exemple documentació eclesiàstica baptismal referent a Sant Feliu de Sabadell es pot consultar al Barcelonès, o documentació notarial del Vallès Oriental a l'Occidental, etc., i ja no parlem d'arxius municipals del Penedès on podem retrobar des de llibres de registres civils "cremats o destruïts", fins a autèntiques meravelles de repressió nacional (traducció de les partides de naixement a l'espanyol, i censura fins fa pocs anys de consultar les catalanes originals), etc.

Igualment el fet que tant a l'Ajuntament com a la notaria de Cardedeu se m'hagi explicat, malgrat la meua insistència a demostrar el contrari, que fins al present mai no hi ha hagut notaris farà que em permeteu fer una petita relació dels notaris d'aquest indret dels quals tinc constància documental a través d'altres arxius:

1280-87 Guillem d'Alda, notari públic de Granollers

1291 Pere de Noguera, notari públic de Granollers

1293 Pere d'Alda, notari públic de Granollers

1559 Antoni Vicenç Rosa, per autoritat reial notari públic i regent de l'escribania pública de Granollers.

1618 Jaume Llenguant.

1626 Esteve Vergada

vers, o anterior a 1665, Antoni Llestart.

segle XVIII, Miquel-Josep Bonet, que és, a part de notari públic de Granollers per autoritat reial, escrivà de la cúria i batllia de Lliçà d'Avall, o Jussà.

15. Arxiu del Bisbat de Barcelona, caps de testaments, document solt.
16. Llibre d'òbits.
17. Llibre d'esposoris.
18. Va existir posteriorment una Rosa Serra y Pungol, descendent per tant del primer matrimoni de Paula, casada el 1764, amb Joan Rovira, àlies Serra y Pungol, amb descendència.
19. Altra cosa és saber la primera vegada que apareix en un document el cognom feminitzat que seria, si no localitzem amb el temps cap altre document, el 1543 amb na Barhomeua Pungola.
20. AVENTÍN i PUIG, Mercè: Vilamajor, 872-1299, pàg. 52 a 58, editorial AUSA, 1990, Sabadell, és igualment aconsellable sobre Vilamajor el llibre "La societat rural a Catalunya en temps feudals", 1996, Columna edicions, Barcelona, de la mateixa autora.
21. La utilització dels dos cognoms (patern i matern) amb la conjunció y, a Catalunya no és tan recent com es pensa generalment; el que varia són els motius de la utilització, estudiant concretament el cas de Vilamajor la diferència rau en el fet que "cognom + y + cognom" volia dir igualtat econòmica de les dues famílies, i no la filiació com actualment, fins al punt que al segle XIX quan amb la creació del registre civil a l'Estat espanyol s'utilitza aquesta fórmula oficialment a tot l'Estat en molts documents catalans de Vilamajor es continua utilitzant els dos cognoms amb conjunció per raons de poder econòmic, i la resta de persones utilitzen els dos cognoms sense la conjunció; a part de Vilamajor he observat el mateix fenomen a Talamanca amb els "Cellerés y Roca", i a d'altres indrets, aquest costum feia que les dones casades amb més poder econòmic continuessin utilitzant el seu cognom patern (per exemple, la Paula Pungol del mas, respecte al seu marit Pere Serra, de casat Pere Serra y Pungol). Quan la diferència econòmica era més pronunciada el marit perdia el cognom, o l'utilitzava afegint la fórmula àlies i el cognom de la dona (per exemp.: Jaume Carreres, o Jaume Rovira àlies Carreres, Joan Pungol de vilanova, o Joan Matas àlies Pungol de vilanova, etc.); la resta de famílies utilitzen el cognom únic si són els únics portadors al municipi, però si n'hi ha d'altres concreten l'abscipció (per exemp.: Clavell del mas, Ribas del lladoner, Parera de canyes, etc., si bé no és norma general, car els Clavell l'utilitzen opcionalment, malgrat haver-n'hi de diferents famílies, si bé a la llarga possiblement

tots deuen ser gascons, a l'igual que els Carreres procedents del Gironès, i els del Maresme, que no utilitzen cap diferenciació respecte als Carreras occitans, excepcionalment els del Gironès que les primeres generacions de Vilamajor especifiquen que són de “Casa Carres”, si bé són documents molt concrets) pel que respecta a les dones casades a Vilamajor són bastant menyspreades en aquest sentit generalment fins i tot al moment de casar-se se les anomena pel prenom Catzerina, Anna, Maria, Elisabet, i a partir d'aquest moment utilitzen el del marit, la utilització del cognom que acostuma a ser el patern coincideix gairebé amb el Registre Civil, a diferència d'altres zones del Vallès que utilitzen prenom + cognom del marit + y + patern (per exemple a Sant Llorenç Savall: Maria Casas y Valls=Maria esposada amb un Casas i nada Valls, Elena Bigues y Daví=Elena casada amb un Bigues i nada Daví, etc., o a Sabadell, on fins i tot les vídues utilitzen: prenom + cognom del segon marit + cognom del primer marit + y + cognom patern (per exemple: Maria Comadrán Cañameras y Casablanques, és a dir, Maria, casada amb un Comadran, viuda d'un Canyameres, i filla d'un Casablanques), o el Penedès, on generalment conserven el cognom patern. Caldria que algú s'engresqués a estudiar aquest fenomen globalment a nivell de país amb les variants locals i regionals car la cosa devia tenir les seves regles i hi devien intervenir força factors, no tot es limitava a simplificar-lo en prenom més cognom i el de més influència castellana com propugnen actualment certs sectors de l'independentisme català universitari que fan proselitisme de monocogmon, perquè les “y / y / i” entre cognoms a Catalunya és anterior en segles al Registre Civil espanyol, i a més a més actualment, la seva ostentació és un motiu per a molts immigrants de demostrar i sentir-se integrats. Casos de prenom ambigus com un David Montedeoca Lope, tan sols poden demostrar la catalanitat inscrivint-se David Montedeoca i Lope. Per la qual cosa és força interessant conservar-la.

22. El fogatge del 1497,
recull a Vilamajor:	el fogatge del 1553,
recull a Sant Pere de Vilamajor:
En Pons Gual	Melcior Punjol
En Gual	Pere Benet Gal
En Gual	Bertomeu Gal
	Pau Gal
	Antich Gall
	En Codina alias Gal

(Gal, i Gall = Gol, Punjol = Pungol)

IGLÉSIES, Josep: -El fogatge de 1497, pàg. 180, volum I, Fundació Vives i Casajuana, 1991, Barcelona.
- El fogatge de 1553, pàg. 378, volum I, Fundació Vives i Casajuana, 1981, Barcelona.

23. Haig d'agrair a l'heraldista senyor Antoni Sanz i Beneded l'haver-me informat de l'existència d'aquests altres Pungols a la península Ibèrica i a les Amèriques, així com les variants que han sofert.
24. Mentre elaboro aquest treball, ha sortit publicat el llibre:
PÉREZ PICAZO, M.; SEGURA i MAS, Antoni; FERRER i ALÒS, Llorenç: Els catalans a Espanya, 1760-1914, Editorial Afers, 1996, Catarroja. Treball interesantíssim, si bé encara falten treballs que tractin les repoblacions per decret d'Andalusia amb alemanys, flamencs, suïssos, i catalans, i en especial les actuals províncies de Jaén, Còrdova i Sevilla.
25. El canvi es mostra clarament al llibre de baptismes de Sant Pere de Vilamajor, on el capellà dubta i escriu “Francesch Mungol o Armengol, de Canyes”.
26. Obra citada, la senyora Mercè Aventín, en el seu llibre “Vilamajor 872-1299”, ja ens demostra que Ponç Guadall era nét de Guadall i besnét de Seniofred de Vila-rasa, i proposa la inclusió o relació de can Gol de Vila-rasa amb Guadall.

ELS TOPÒNIMS DE LES SANTES MARIES DE LA MAR: UNA MANERA DE MANTENIR VIVES LA LLENGUA I LA CULTURA PROVENÇALS

Anna-Maria CORREDOR PLAJA

Les Santes Maries de la Mar és una població d'uns 2.200 habitants situada a la Provença, en ple delta del Roine, a la zona anomenada la Camarga. Els noms dels seus carrers m'han cridat l'atenció cada vegada que hi he estat, més pels temes diversos a què feien al·lusió que pel fet de ser escrits, la majoria, en provençal; em va semblar que tots aquells noms devien reflectir una part de la cultura provençal, i va ser així com em vaig proposar de comprovar-ho buscant-me un bon col·laborador del país que em pogués orientar en la meua recerca. El senyor Marcel Aymé, un "saintois" de soca-rel, m'ha anat facilitant molt amablement totes les informacions que li he demanat per tal de poder redactar aquest article*.

En primer lloc, cal notar que en els topònims de Les Santes Maries es combinen el provençal i el francès. Si ens fixem només en els mots introductors, hi ha un clar predomini del francès, ja que, d'un total de 127 topònims, 111 són precedits dels mots *rue, ruelle, place, placette, avenue, passage, impasse, chemin*, mentre que els mots provençals *carriero, androuno, plaço* són emprats únicament 16 vegades. Aquest aspecte, però, queda una mica compensat quan ens fixem en els topònims sencers i veiem que n'hi ha que són formats per un introductor escrit en francès i un substantiu escrit en provençal (per exemple el *Passage de la Gacholo*); els introductors en provençal, en canvi, sempre acompanyen un nom en la mateixa llengua. Això cal afegir-hi els noms propis, és a dir, antropònims, la major part dels quals corresponen a persones vinculades a la població, i topònims locals. Així, doncs, tot i la presència minsa dels introductors provençals, cosa que cal lamentar, el conjunt dels topònims urbans de Les Santes Maries de la Mar sap donar al foraster la impressió que en aquella terra es parla altra cosa que el francès i, alhora, el porta a pensar sobre el fet que dins de l'anomenada "cultura francesa" hi ha d'haver un lloc per a les llengües i cultures minoritàries, com la provençal.

Analitzant el corpus de topònims es pot observar que uns quants noms serveixen per situar-nos geogràficament: la *Rue lou Prouvenço* ens recorda a quina zona de l'hexàgon ens trobem, l'*Avenue de la Plage* ens fa saber que som en una població costanera, l'*Avenue d'Arles* ens informa que no som massa lluny d'aquesta ciutat (a uns 40 km) i el *Carriero de Brazinvert* fa referència a un llogarret, un mas i un bosc pro-

* He d'agrair també la col·laboració de l'Office de Tourisme d'Arle.

pers. Com tothom sap, la Camarga és una zona de terres pantanoses, amb aiguamolls i estanys més o menys grans; aquest és l'aspecte que ens recorden els noms següents:

Place de la Barrachine: El mot “barrachine” designa una petita embarcació. És el nom d'un canal d'evacuació de les aigües d'un estany.

Rue de l'Étang: Carrer que mena a l'estany.

Carriero di Bataiolo: Es tracta, també, del nom d'una petita barca. És el nom d'un petit estany.

Passage de Baudu: El mot “baudu” vol dir “confusió”; és el nom d'un estany, d'un golf i d'un llogarret de la Camarga.

Carriero de Consecaniero: Nom d'un estany. El mot “consecaniero” designa un lloc voltat de “cannaies”, que són plantacions de canyes de sucre.

Rue des Launes: Una “lono” és una extensió d'aigües quietes, és el nom que es dona a tots els bassals, estanys o aiguamolls formats als antics llits del Roine.

Avenue des Massoucles: Nom d'un estany de la població, prové del nom d'un llogarret.

Androuno de Piluro: “Piluro” és el nom d'un terreny salancós de Les Santes Maries. Aquest mot vol dir, literalment, “píndola”. Fent broma, el meu informador el relaciona amb l'expressió francesa “Quelle pilule!”, que s'aplica quan una cosa és extremadament difícil i diu que es podria imaginar que, tractant-se com es tracta d'un terreny molt pantanós, el fet de voler-lo travessar seria realment una empresa difícil.

Ruelle du Vaccarès: Nom d'un gran llac salat. A. Daudet, a la seva obra *Lettres de mon moulin*, va dedicar una part d'un capítol (“En Camargue”) a descriure aquest espai natural.

Rue des Rièges: És el nom d'un estany, de vegetació exòtica, que hi ha entre el Vaccarès i el mar. Literalment, el mot “rièges” designa unes graelles de ferro per coure carn a la brasa.

Androuno dou Taute: És el nom d'un estany. El mot “tautas” designa un gran bassal d'aigua bruta, corrompuda.

Rue Négo biou: Lloc en què hi ha sorres movedisses, en les quals els braus poden enfonsar-se i negar-se.

La *Rue di Mountillo* recorda també que hi ha extensions sorrencoses: els “mountillo” són dunes de sorra molt fina. Igualment, l'anomenat *Impasse des Mirages* fa al·lusió a l'aspecte àrid que pot oferir la Camarga en ple estiu; un “mirage” és un miratge: a l'estiu, els dies de molta calor el passejant té la impressió que la llum balla i li sembla que veu aigua als llocs en què no hi ha res més que sorra molt seca.

La Camarga és una plana oberta, en què bufen molts vents; aquest aspecte queda reflectit en uns quants topònims:

Passage Aguieloun: L'aquiló és un vent del nord-est.

Place de la Brise: Vent fluixet.

Plaço dou Grégau: Vent de gregal.

Carriero dou Labé: És el vent de Líbia, del sud-oest.

Carriero dou Levant: Vent de llevant.

Carriero dou Vent di Damo: “Damo” vol dir “senyora”. És el nom que es dóna a l’aire fresc que bufa de mar cap a terra (brisa) quan fa molta calor, perquè diuen que és molt apreciat per les senyores.

Carriero dou Vent dou Souleu: És el vent del sol, que segueix el curs del sol.

Plaço dou Manjo-Fango: El vent del nord, brisa o mestral, és anomenat “el menjador de fang”, perquè és un vent sec, que asseca les fangueres.

Carriero dou Miejournal: Vent de migjorn.

Carriero dou Mistrau: Vent de mestral.

Carriero dou Pountau: Vent de ponent.

Plaço de la Tremountano: Vent del nord, tramuntana.

L’anomenat *Passage de la Gacholo* i la *Rue des Saladelles* ens recorden dues de les nombroses plantes que creixen en aquelles terres: una “gacholo” és una soca de lledoner, que és un arbre corrent a la Camarga; el nom del carrer fa referència a un lledoner molt gros. Les “saladelles” són plantes que creixen en terrenys pantanosos i que agafen tons diversos segons l’època de l’any en què floreixen.

Formant part del paisatge, trobem la fauna: en primer lloc, cal remarcar el mot “sauvagine”, que serveix per designar tots els animals salvatges que viuen a la Camarga; aquest mot el trobem a l’*Impasse de la Sauvagine*. A part d’aquest topònim, n’hi ha d’altres que fan referència a animals concrets, sobretot aus:

Rue des Flamants: Aquests ocells camallargs de plomatge rosat són un dels símbols de la Camarga; se’ls pot veure en bandades enmig dels aiguamoxos durant la primavera i estiu.

Impasse des Aigrettes: Es tracta d’una varietat dels ocells anomenats “agròns”.

Rue des Avocettes: Es tracta dels ocells anomenats “becs d’alena”, que tenen el bec encorbat cap amunt.

Rue de la Cavidoule: És un petit ocell migrador de la família dels camallargs.

Place des Courlis: Ocells migradors (corriols) també de la família dels camallargs, amb un llarg bec encorbat i que viuen prop de l’aigua.

Chemin des Macreuses: Ocells palmípedes, migradors (ànecs).

Passage des Milouins: Varietat d’ànec salvatge de plomes negres i coll i cap roigs.

Rue du Vibre: Un “vibre” és un castor; aquests animals viuen a les aigües pantanoses de les ribes del Roine.

Evidentment, també formen part del paisatge típic de la Camarga les “manades” de braus i cavalls de raça camarguesa, elements que es poden considerar folklòrics si tenim en compte que són els protagonistes de qualsevol festa que es faci: com diu el senyor Aymé, els camarguesos viuen “au rythme du culte du Taureau et du Cheval Camargue”; segons ell, això justifica que nombrosos topònims urbans facin referència a aquesta tradició camarguesa, en la qual mai no es mata els braus per acabar un espectacle taurí, sinó que se’ls deixa pasturar en llibertat fins que moren de vells. En alguns casos són enterrats sota una estela de pedra que els recorda. Així doncs, tota aquesta tradició de braus i cavalls és reflectida en els noms següents:

Rue de l'Abrivado: El mot provençal “abrivado” vol dir “arribada”. S’anomena així l’acció de conduir els braus cap a la plaça (*Les Arènes*), voltats pels picadors.

Rue des Bioux: Carrer dels Braus.

Rue (et place) du Vovo: “Vovo” era el nom del brau més famós dels anys 1945-1955, que pertanyia a la “manade” Aubanel-Baroncelli.

Rue des Manades: Les “manades” són els ramats de toros o de cavalls.

Place des Gardians: Els “gardians” són les persones que es cuiden de les “manades”.

Place de l'Echelle: Es tracta d’una escala rústega, feta d’un tronc d’arbre, amb uns barrots laterals que servien per controlar el lloc per on passaven els toros.

Rue de la Ferrade: La “ferrade” consisteix a marcar el bestiar: cada “manadier” ho fa quan li convé, però també ha esdevingut una festa popular a la qual tots els clubs taurins participen.

Rue Crin blanc: Al·lusió claríssima als cavalls.

Rue de la Bourgino: La “bourgino” és una corda llarga. És un joc que encara es practica al carrer: la jovenalla passa una corda entre les banyes d’un brau i el passeja fent-lo córrer, retenint-lo quan hi ha perill que fereixi algú.

En relació amb el folklore, la *Placette Antifo* fa referència a una dansa típica provençal i la *Plaço di Peto Carrado* recorda el títol d’una vella cançó provençal en la qual un ase feia les c... quadrades. Dins del folklore cal també considerar la *Rue des Razeteurs*: un “razeteur” és la persona que treu els ornaments prèviament col·locats a les banyes dels braus camarguesos i la *Rue Jarjaïe*: el mot “jarjaïe” vol dir “mala grana”, és el nom que es dóna als adolescents entremaliats que corren darrere dels braus. En relació amb aquestes manifestacions populars cal incloure el topònim *Place (et rue) de l'Estrambord*: el mot “estrambord” es refereix al fet d’expressar entusiasme i alegria.

La *Place des Gitans* al·ludeix també a un element folklòric: Les Santes Maries són un lloc de pelegrinatge per als gitanos, ja que a la cripta de l’església hi ha una imatge de Santa Sara, que els gitanos consideren la seva patrona; un carrer anomenat *Rue des Quatre-Maries* recorda precisament la llegenda segons la qual Maria Jacobea, germana de la Mare de Déu, Maria Salomé i la seva serventa negra Sara, des-

prés de ser expulsades de Judea s'haurien anat a refugiar a Les Santes Maries. Per això, cada any, els dies 24 i 25 de maig milers de gitanos acudeixen a la població per fer una visita a la seva patrona. Alguns, aprofitant que és un lloc turístic, s'hi queden durant l'estiu. A més del col·lectiu dels gitanos, la toponímia de la població en reflecteix dos d'altres, els pescadors i els penitents blancs:

Rue des pêcheurs: És un carrer una mica allunyat del centre, on abans hi havia unes cabanes de pescadors que eren utilitzades per fer-hi assecar les xarxes.

Rue des Pénitents-blancs: Al·lusió a una antiga confraria local; abans, a totes les poblacions hi havia confraries de penitents, blancs o grisos. Avui en dia, encara n'hi ha a ciutats com Avinyó o Aix-en-Provence, però a Les Santes Maries ja només en queda el record.

Tampoc no podien faltar en el corpus de topònims uns quants noms que fan referència a construccions actuals o pretèrites; així, la *Place des Remparts* ens recorda que Les Santes Maries havia estat una vila emmurallada. Les muralles van desaparèixer definitivament d'ençà dels aldarulls de 1792: de fet, s'havien anat degradant per l'acció del vent i les pluges, però va ser el 1792 que els habitants de Les Santes Maries van utilitzar-ne les pedres per construir-se cases (cal pensar que la Camarga és una zona totalment plana i que, en aquella època, les pedres s'havien d'anar a buscar a les muntanyetes de Beaucaire o de Saint-Gilles i baixar-les pel Roine). En relació amb les muralles, hi ha també la *Place Portalet*: un "pourtalet" és, en provençal, una petita porta oberta a la muralla. La *Rue du Grenier-à-Sel* recorda que a l'edat mitjana, dins de la muralla, hi havia hagut en aquest carrer un magatzem on es conservava la sal extreta de les salines. D'altres topònims fan referència a la distribució d'aigua: la *Rue de la Roubine-de-la-Ville*: una "roubine" és un canal d'irrigació. Antigament, aquest era l'únic canal que distribuïa l'aigua dins de la muralla. Igualment, la *Rue du Château d'eau* s'anomena així perquè un "château d'eau" és un gran dipòsit d'aigua enlairat damunt d'uns pilars per tal que l'aigua surti amb més pressió. Unes quantes construccions més: *Place de l'Église*: l'església de Les Santes Maries és un edifici del s. XII. *Placette de l'Ancienne-gare*: és la plaça de l'antiga estació. *Chemin du Pont-blanc*: aquest pont es diu així perquè es va fer amb calç blanca. *Rue du Musée*: carrer on és ubicat el museu camarguès.

En un repertori de noms de carrers, tampoc no podien faltar-hi aquells que volen retre homenatge a persones concretes, és a dir, escriptors, polítics, militars, artistes diversos, etc. Quant al món de la literatura, cal remarcar que hi ha carrers dedicats a grans escriptors coneguts arreu i a d'altres menys coneguts fora de la Provença, però molt apreciats localment per haver tractat temes provençals en la seva obra. Entre els primers, trobem noms de tanta anomenada com: *Rue Chateaubriand*, *Rue Corneille*, *Rue Alphonse Daudet* (gran amic del poeta Mistral), *Rue Molière*, *Place Henri de Montherlant*, *Rue Marcel Pagnol*, *Rue Victor Hugo*, *Place Lamartine*.

A cavall entre els escriptors més coneguts i els que no ho són tant, cal remarcar en el corpus de topònims la presència dels anomenats "félibres" (*Rue des Félibres*), poetes provençals de la segona meitat del s. XIX que, encapçalats per Frédéric Mistral (Maillane 1830-id. 1914), es van proposar de mantenir viva la llengua i les tradi-

cions provençals. Avui en dia, l'associació anomenada "Félibrige", creada per Mistral el 1854, compta amb més de 500 membres. Evidentment, el poeta Mistral té un carrer dedicat: *Avenue Frédéric Mistral*. També s'ha dedicat una plaça a un dels seus poemes: la *Place Mireille* recorda el poema que F. Mistral va publicar amb aquest títol el 1859 i que va fer dir a Lamartine que Mistral era el nou Homer.

Els topònims següents recorden escriptors menys coneguts, alguns eren membres del Félibrige: *Rue Roumanille*, *Rue Jean Aicard*, *Place Jousé d'Arbaud* (autor, entre d'altres, de *La Sauvagine* i *La Bête du Vaccarès*), *Rue Paul Arène*, *Place Alfonso Arnaud* (va ser capità de l'anomenada "Nation Gardiane" de 1930 a 1964 i era també poeta. Fou un gran amic del marquès de Baroncelli), *Rue Théodore Aubanel*, *Rue Baptiste Bonnet* (poeta i camperol, de Bellegarde; va ser un gran amic de Les Santes Maries i de la Camarga, per qui va escriure diversos poemes), *Rue Marcel Carrière* (era fill de Les Santes Maries, va treballar fora com a inspector d'hisenda, però hi va tornar en jubilar-se. Fou un erudit local que va escriure sobre la història de l'església), *Place Farfantello* ("Farfantello", petita papallona, era el sobrenom de la poetessa Henriette Dibon, gran amiga del marquès de Baroncelli), *Rue Félibre Laforêt* (poeta, camperol i carreter de Saint-Gilles, va escriure diversos poemes sobre Les Santes Maries i la Camarga), *Rue Charloun Rieu* (poeta i cantant, era un pagès de Paradou-Les Baux, va ser un gran amic de F. Mistral. La gent encara canta les seves cançons), *Rue Émile Ripert* (membre important del Félibrige, "majourau").

Els polítics també tenen el seu lloc en el corpus de topònims: la majoria són personatges molt vinculats a la població: *Rue Joanin Audibert* (batlle de Les Santes Maries els anys 1920-21), *Rue Léon Blum*, *Rue Roger Delagnes* (batlle de la població de 1945 a 1972. També va ser conseller general de les Santes Maries, senador del departament de Bouches du Rhône i mestre), *Rue Joseph Espelly* (batlle de la població de 1906 a 1920. Durant la guerra de 1914-1918 va socórrer moltes famílies), *Avenue Léon Gambetta*, *Rue Jean Jaurès*, *Rue Camille Pelletan* (polític originari d'Uzès. Va ser ministre del gabinet del Pare Combes, que va votar la separació de l'església i l'estat), *Rue Paul Peyron* (batlle de la població de 1892 a 1904. Va acollir el marquès de Baroncelli quan aquest va venir a establir-se a Les Santes Maries), *Place Esprit Pioch* (batlle de la població de 1921 a 1934. Va ser el primer conseller general de Les Santes Maries. Va fer construir, entre d'altres, l'edifici de la Casa de la Vila i la plaça de braus, "Les Arènes"), *Place Honoré Pioch* (descendent d'una antiga família del poble, va ser batlle de 1904 a 1906), *Rue Jean Roche* (descendent, també, d'una antiga família del poble, va ser batlle de 1880 a 1888).

Hi ha carrers que recorden grans esdeveniments de tipus polític o militar com la *Rue de la République*, la *Place de la Révolution*, la *Place du 8 Mai* (festa que es celebra per commemorar l'armistici de la Segona Guerra Mundial) i la *Place des Impériaux* (referència als antics soldats de les tropes que depenien de l'emperador d'Alemanya); n'hi ha que recorden protagonistes concrets d'aquests esdeveniments: *Rue du Capitaine Fouque* (descendent d'una antiga família de la població, va destacar durant la guerra de 1914-1918 pels seus actes de valentia), *Rue Maréchal Leclerc* (militar), *Avenue Gilbert Leroy* (jove resistent de la guerra de 1939-1945. Fou detingut pels alemanys a la seva cabana de "gardian" i va ser deportat; va morir en un

dels anomenats “Camps de la Mort”), *Place Jean Moulin* (patriota, mort a la deportació). En aquest apartat es pot també incloure la *Rue François Médina*, que va ser responsable dels bombers i del salvament marí durant més de 40 anys i que va destacar per la seva valentia.

Altres personatges que trobem són els dels carrers següents: *Rue Jullian* (historiador nascut a Marsella; també és el nom d'una antiga família de la població), *Avenue Van Gogh* (Van Gogh es va instal·lar a Arle el 1888 per fer una estada a l'hospital*, també va passar una temporada internat a Saint-Rémy de Provence; entre crisi i crisi va pintar diversos paisatges provençals. El 1890 va tornar a París i es va suïcidar poc després a Auvers-sur-Oise), *Rue Paul Hermann* (pintor, escultor, autor de gravats, humanista. Va arribar a la població el 1920 i s'hi va quedar fins a la seva mort. Enamorat de la Camarga, va demanar de ser-hi enterrat. Fou amic íntim del marquès de Baroncelli i va ser el creador de l'anomenada “Creu de Camarga”, en la qual, els tridents simbolitzen la fe; el cor, la generositat; l'àncora marina, l'esperança; i, tot el conjunt, l'amor a la terra), *Rue Georges Bizet* (compositor), *Rue Charles Gounod* (també compositor), *Rue Léo Lelée* (pintor contemporani, de principis de segle, que es va fer cèlebre pintant la silueta i els vestits de les dones provençals. És molt conegut a Arle i a tota la Provença. Ha decorat i il·lustrat diverses obres sobre la regió), *Rue Prasniskoff* (pintor i escultor rus. Va arribar a la població totalment per atzar i s'hi va quedar fins a la seva mort, diuen que el paisatge el va fascinar. Es va fer molt amic del marquès de Baroncelli i de J. D'Arbaud), *Rue Marcel Cerdan* (francès d'Algèria, boxejador, va ser campió del món; era amic d'Édith Piaf. Va morir en plena glòria en un accident d'aviació), *Rue Sadi Carnot* (físic), *Avenue du Docteur Cambon* (era un metge local molt apreciat per la seva generositat), *Place René Masson* (arquitecte que va dissenyar i construir el primer grup de cases fora muralla després de la guerra de 1939-1945) i la *Rue Pasteur*, dedicada al gran científic.

Finalment, un nom ben curiós, la *Rue des Messorgues*: una “messorgo” és una mentida; i per tant, traduït literalment és el *Carrer de les Mentides*! En aquest cas, com en alguns altres, és una llàstima no conèixer la motivació primera del topònim.

Malgrat que els topònims presentats en aquest article no pertanyin a un municipi dels Països Catalans, el repertori de noms estudiats és un exemple més que serveix per il·lustrar la vinculació existent entre llengua i cultura: més enllà del seu aspecte funcional, els topònims han de ser considerats com a autèntics receptacles culturals i com a tals, ens poden aportar informació molt valuosa sobre la manera de viure de qualsevol poble.

* Actualment, l'antic hospital, ubicat a l'anomenat Espace Van Gogh, és la seu del Col·legi Internacional de Traductors literaris.

RENOMS DE CASES DE MÓRA D'EBRE

Treball del Col·legi Públic “Lluís Viñas” de Móra d'Ebre

6.1 *Renoms i significats*

ABELLOT: Tenien eixams d'abelles.

AIGÜERO: Venien aigua.

ANTON DEL RUC: Gentil home que venia rucs.

ANDALUS: Eren d'Andalusia.

ARRISCAT: Era uin home molt alegre que sempre volia fer de tot. Una altra versió: Hi havia un nen que anava venent sabatilles per les cases, ja que les feien a casa seva, i de tan petit que era la gent li deia que era molt arriscat.

BALERO: Venia nombroses cordes, cabassos, etc.

BANCO

BARRANC: Vivien en un barranc.

BASSURERO: Perquè anava buscant per les escombraries i li van manar que recollís l'escombraria “brossa”.

BATA: Tenien una botiga de roba.

BATEA: Era de Batea i va venir a viure a Móra.

BENITETA: L'avantpassat es deia Benito.

BESEIT: Eren de Beseit i van venir a viure a Móra.

BESSÓ: Durant 2 o 3 generacions els successius matrimonis van engendrar bessonada.

BITXA: Perquè era molt petita.

BONAVIDA: Era el cognom de la persona en qüestió.

BOTER: Feien bótes.

BOTERET: Feien bótes.

BUFALLEIXES: Hi vivia un solter que per netejar bufava la pols.

CABASSERA: Els vells de la casa feien cabassos.

CABO: Antigament ascendent caporal de la guàrdia civil.

CADIRER: Feien cadires.

CACAUERA: Venia cacaos al cine que hi havia abans al carrer Dr. Peris (cine Pepito).

CADERNERO: Sempre anava a caçar cadernereres.

CAGAFONTS: Perquè es va cagar al sòcol de la cantarella el dia de la inauguració.

CAGATRONES: Perquè un dels avantpassats d'aquesta casa diuen que es va cagar en una trona.

CALÀNDRIA: Era afeccionat a caçar calàndries.

CALDERER: Un home que arreglava calderes.

CALERO: Feien calç.

CAMA VERDA: Perquè tot ho veia verd. Mirava una cama i deia que era verda.

CAMPANA: Era un home que parlava molt i ho portava tot de cap. Feia més mal de cap que una campana.

CANDIO: Un dels avantpassats era molt bona persona.

CANTAFEO: Referència a un home que era lleig.

CANQUILLAIRE: Arreplegaven quincalla.

CANYISSER: Feien canyissos.

CAPELLANS: A l'enterrament d'un avantpassat només hi van anar capellans.

CAPITÀ MANAIA: Manava els romans a la processó de Setmana Santa.

CARABASSONA: Tota la família estava tocada de l'ala i entre ells mateixos es deien: "Ets més ruc que un carabassó".

CARABINA: Era carrabiner.

CARBONER: Treballava i venia carbó.

CARBONILLA: Venien carbó.

CARNISSER NOU: Era el nou carnisser de Móra.

CARRASCOT: Vivien als voltants del poble en una casa amb moltes carrasques.

CASITA: Casa de dones públiques.

CAVAROGLES: Perquè deien que cavava a rogles.

CARTERO: Perquè és carter.

CARXOFERA: Perquè, somnàmbul, anava a robar carxofes.

CASERO: Era el cognom.

CASILLERO: Era un home que anava sempre amb carro. Vivien en una *casilla*.

CAVALLÉT: Eren forts, valents.

CELLUT: Tenia les celles llargues i juntes que li arribaven al nas.

CENDROLE: Sempre treien la cendra de casa.

CERER: Feien material de cera.

CHIMO: Tenien una carameleria.

CIRERA: Tenia la cara rodona i vermella com una cirera.

CISTELLER: Feia cistells i tot tipus d'estrís de palma.

CODONYADO: Pastisser l'especialitat del qual era el codonyat.

COIXO: Perquè un avantpassat era coix.

COMA: Van viure uns anys en una masia anomenada Partida de la Coma.

CONDE: Es feien passar per comtes.

CORBERO: Perquè vivia a Corbera un cert temps.

CORRALERO: Es quedava a dormir al corral perquè no li toquessin cap corder.

CORREU: Era una casa que acaparava tots els correus.

CORCHO: Era un home que es dedicava a recollir el suro dels arbres de les altres persones.

CORDELLS: Perquè feien molts cordells.

CORDERS: Perquè tenien molts corders.

COTTITA: Era una dona molt vella i petiteta.

COURER: Perquè era soldador i tocava molts tubs de coure.

CREMALLAGUTS: Un avantpassat estava arruïnat i per cobrar els diners de l'assegurança va cremar el seu llagut, però tothom se'n va assabentar.

CUBANA: Perquè va anar a Cuba i després va tornar.

CULOT: Tenia el cul gros.

CARLITA PARAMETO: Era una dona que anava mal vestida.

FARINERA: Venien farina.

FARO: Tenien una botiga de roba que es deia "EL FARO".

FATARELLUT: Eren de la Fatarella.

FAVERA: Els agradaven molt les faves.

FERRETES: Un home que treballava amb ferro.

FERRÚS: Un home que treballava amb ferro.

FIDEUER: Perquè tenia una fàbrica de fideus.

FLORES: Un jove de la casa volia sortir amb una noia i per fer-ho li enviava flors.

FORMIGULLA: Era una casa molt gran.

GARCHO: Es tracta d'un home que durant la guerra s'amagava on podia. Un dia es va amagar en un corral on hi havia 4 titots i un li picà a l'ull.

GEGANT: Perquè tots els avantpassats eren molt alts.

GEPO: Un avantpassat havia estat geperut.

GERONA: Era el seu cognom.

GINESTEROL: Descendien de Ginestar.

GITANO: Els avantpassats eren gitanos.

GUARDABARRANCS: Era un guarda forestal.

GUIXERA: Era un home que treballava i feia nombrosos sacs de guix.

GUAPA: Era una dona molt maca.

IAIO: Era un avi que vorejava els 100 anys.

JOANET DE LA BARCA: El cap de la casa duia un llagut.

JUANITETES: El pare es deia Juanito i la mare i la filla sempre anaven juntes.

L'HORT DEL CONVENT: Una família que es va establir en un terreny per treballar-lo i allí hi va haver edificat un convent de frares.

L'HORT DE VALLS: Perquè son avi es deia Valls i tenia un hort.

L'HOSTAL DE SANT ANTONI: Era un hostel on s'establia la gent.

L'HOSTAL: Era una casa d'hostalatge.

LLESCA: Era una casa de dones públiques.

MADRINA DEL BAR: Era la llevadora.

MACARENA: Un familiar tenia una gran devoció a la Verge Macarena.

M. LA PENTINADORA: En temps antics era la pentinadora del poble.

MACO

MALAGUENYO: Perquè era de Màlaga.

MALÀNIMA: Era una dona caracteritzada pel seu aspecte tosc i vident.

MAMELLUDA: Perquè tenia els pits més grans de Móra.

MANGA: Un membre de la família era pidolador.

MANGRANETA: Era un pare tan petit que li deien mangrana.

MANJANOT: Era un home molt divertit i de la broma.

MARINO: Un avantpassat havia estat mariner.

MATAGOSSOS: Perquè un dels familiars antics d'aquesta família va matar uns gossos.

MATA-RABOSES: Era un home que es distreia molt parant trampes per a les raboses.

MELIC: Es tractava d'un home que tenia el melic herniat i sortit cap a fora.

MENTIROLA: Era un home que contava moltes mentides i la gent li cantava: "Mentirola, posa el cap a la cassola".

MEQUINENSA: Eren de Mequinensa.

MERDEGUER: Sempre anava a buidar les clavegueres.

MITJASARDINA: Eren tan gasius que en lloc de comprar dues sardines en compraven una i la partien per la meitat.

MOIXARRO: Matava als moixons.

MONTAGUT DE L'ERA: Davant de la casa hi havia una era.

MONYA: Totes les dones portaven monyo.

MORELL: S'encarregaven de la cria de gallines i morells.

MORROTI: Els deien així perquè el seu avi tenia cara d'hipopòtam.

MONTAGUT DE L'ERA: Perquè tenia casa seva a l'Era (Plaça de Dalt).

MUSENYA: Cognom de la persona en qüestió.

MÚSIC: Totes les generacions havien estat músics.

MUT: Perquè era mut de naixença. Treballava de fuster.

NEGRE: Era molt bru de pell.

NEUS DEL RECADER: Anaven cada dia a Reus a buscar encàrrecs.

NOIA: Casa rica en terres.

ORELLUT: Tenia les orelles molt grosses.

PADAMETO: Era una dona que es ficava tota classe de roba als pits i així se li veien més grossos.

PAGABA: Venen gots, tasses, etc.

PALERMO: Un avantpassat havia anat a Palerm i només feia que parlar d'allí.

PALOMO: Perquè li agradavem molt els coloms.

PALLETA: Tenien un paller molt gran.

PANISSO: El seu pare va ser forner i els agradava molt el pa.

També una altra versió: Un home de la casa pastava panís de Móra la Nova.

PANTALONERA: Antigament feia pantalons.

PANTONIET: Un de la casa es deia Josep Antoni i de tant anomenar-lo li va quedar Pantoniet.

PANXOTA: Eren quatre germans. Tres estudiaven i un era pagès i tenia molta panxa.

PARDALERO: Aquestes persones tenien un hostal.

PATAQUERA: Perquè venien pataques.

PAVITO: Era una casa on venien pa.

PÈL DE RATA: Tenial el pèl despentinat com una rata.

PELL DE RATA: Matava les rates i els treia la pell com a diversió.

PEDREGAL: Repetia molt sovint: “Quin pedregal!”.

PEIXER: Tenien una peixateria.

PEM: Afeccionat a caçar amb escopeta: Pem! Pem! Pem!

PEPETA: Família molt rica i el cap de família es deia Pepeta.

PEPETA DEL CULLERER: Venien culleres.

PEPITO DEL GEL: Tenien una fàbrica de gel.

PERE DEL FORN: Tenien un forn de pa.

PERET DE LA GUIXERA: Treballava a la guixera de Móra.

PERE DE LES MULES: Per anar a Reus a vendre les ametlles, tothom portava ases i ell portava mules.

PICHIRRI: Tenien una sala de ball i la seva orquestra era la Pichirri.

PILAR DE CASA: El pare era petitet, i deia que era el pilar de casa.

PINELLA: Perquè el seu pare era del Pinell.

PINTOR: Tenia com a ofici pintar.

PIPA: Perquè fumava en pipa.

PIXALLARG: Eren nois que feien concursos a veure qui pixava més lluny.

PLATA: Era una reiaia que era molt neta.

POCA SON: Eren molt treballadors i dormien molt poc.

POLDET: Un avantpassat es deia Leopoldo i era molt petit.

POLL: Tenien un cafè; el cognom era poll.

POTA DE RUC: Portava un carro i tot pujant una costa li va marxar el ruc i el carro se'n va anar costa avall. En arribar a casa va donar una puntada de peu a la pota del ruc.

QUADRES: Tenien una casa de queviures.

RACO: La casa estava al final d'un carreró sense sortida.

RAFEL DELS GOSSOS: Tenien molts gossos.

RANCHO GRANDE: Era una taverna on cantaven: “Allá en el rancho grande,...”.

RASQUERA: És de Rasquera.

RÈCORD: Tenien un cavall que deien que seria el primer que batria el rècord del món.

RECORD: Tenia i té molts records, aixades, destrals,... Ho arplegava tot.

RENEGADA: Perquè una avantpassada va festejar amb diferents homes, però tots la van deixar.

RENEGAT: Que renegava.

ROBAT: Perquè li van robar diners.

ROIG: Tenia les galtes vermelles.

ROMERO: Va ser l'home de Móra que va tenir més romers.

ROS: Tots els familiars tenien el pèl ros i el seu avi tenia una barba llarga i rossa.

SABOGUES: Era una persona conforme, saboga.

SABONER: Era un bon home que tenia una saboneria i ell feia sabó.

SALONI: Era una casa de pagès.

SABATA: Era una casa de pagès. I l'amo feia de sabater.

SAMARRETA: Era un pastor que mai no es canviava la samarreta.

SANT CRISTO GROS: Perquè per Setmana Santa portava el Sant Crist.

SAURÍ: Perquè sabien on hi havia aigua.

SARDINETA: Sempre que pregonava deia: "sardineta".

SEDONET: Tenia de cognom Sedó i era molt petit.

SENIET: Era una família que vivia a les sènies i el cap de família era baixet i petitet.

SERÈ: Home que anava al defora i sempre estava tranquil.

SOQUER: Era un antic espardenyner.

SOLERET: Eren de cognom Soler i com que eren molt baixets...

SUBIRATS: Era una casa molt rica.

SUEC: Li deien sueca perquè el marit era suec. Casa molt rica en terres, però amb molts pocs diners.

TANES: Home que passava de tot. Una altra versió: Era un home que ballava i un cosí li va dir que semblava que ballava la tana.

TARUMBA: Perquè estaven una mica tarumbes.

TINTORERA: Eren tintorers.

TITETA: Perquè donava menjar a les gallines: tites, tites,...

TOMACA: Menjaven molts tomàquets.

TORT: Tenia mala mirada.

TORTET: Perquè quan llaurava sempre ho feia tort.

TRAGADIENTES: Era un home que es va tragar la dentadura.

TREMOLINS: La seva dona, molt nerviosa, sempre tremolava.

TREMPAT: Hi havia un malalt en aquesta casa i quan la gent els preguntava com estava, deien: “Més trempat”.

ULLOTS: Era un sabater que ho remenava tot.

VALIENTE: Era molt valent.

VENTANA: Era un fuster que només feia finestres.

VIELA: Perquè el seu pare es deia Viel.

XABETS: Casa molt rica.

XANO: Perquè quan caminava sempre deia: “anirem xino-xano”.

XARANA

XIPRER: Tenien molts xiprers al jardí.

XURXILL: Perquè l’avi fumava molts cigars havans i tenia un bigoti com el de Churchill.

XOCOLATINA: Dona llépola que menjava xocolata amb abundància.

LA PATAFÍSICA AL REGISTRE CIVIL

Com és sabut, la patafísica és la ciència dels fets improbables o irrepitibles. Éssent l’experimentació un fet bàsic en la investigació científica, molts considerarien la patafísica com l’anticiença, però la veritat és que té molts practicants, des del seu creador, l’escriptor francès Alfred Jarry, fins a un matrimoni suec (els seus noms no han estat revelats per la policia) que van imposar al seu fill el nom de **Brfxxccxxmnpccclllmmmprxvclmnc k ssqlbb11116** (segons ells, es pronuncia Albin).

La parella explicà que aquest nom era “una formulació plena de sentit i tipogràficament expressionista, que considerem com una nova creació artística en la tradició patafísica en la qual creiem.

Els jutge, que els cominava a donar al nen un nom menys original, no es va deixar comoure per aquest raonament i els imposà una multa de 5.000 coronas (95.000 Pta). Els pares han apel·lat.

JMAiO

BIBLIOGRAFIA

«Nouvelle revue d'onomastique», núm. 21-22, Société Française d'Onomastique, París, 1993.

(Respecte d'aquesta revista, ben interessant del tot però referida bàsicament a la Gàl·lia, ens referirem bàsicament als articles que tenen un interès general o que tinguin alguna relació amb l'onomàstica catalana)

“Le nom propre et le nom sale”, de Pierre-Henri Billy, és un comentari de caràcter teòric sobre la naturalesa del nom propi, topònim i antropònim, i les seves relacions i diferències respecte del nom comú, sobretot amb els “noms col·lectius”, nosaltres en diem gentilicis, i els malnoms (nom “*bâtard (ou sale?)*”), provinents d'un nom propi, però que poden designar una o diverses persones. L'obra inclou una relació bibliogràfica sumària però ben pertinent.

En “Le nom juif *Vives*”, Simon Seror relaciona algunes de les més antigues citacions d'aquest cognom hebreu a Europa, des de Colònia i Anglaterra entre 1135-1165 fins al Franc Comtat el 1300-1318, i també d'altres posteriors, però curiosament no fa referències catalanes d'aquest cognom malgrat que en tenim una mostra ben il·lustre en la família de l'humanista convers valencià Joan-Lluís Vives, que ens estranya que l'autor no conegui o no hagi tingut en compte.

““Munjoie!” *Montjoie* et *Monjoie*. Histoire d'un mot”, d'Anne Lombard-Jourdan, és un estudi de l'origen i de l'evolució d'aquest *slogan* antic francès que apareix en les cançons de gesta i que a partir de la forma llatinitzada *Mons Gaudii* pot haver tingut algun reflex en la toponímia catalana en el cas de *Montgai*, *Montjoi* i *Montjoia*. Segons l'autor “le lieu dit *la Monjoie* dans la Plaine Saint-Denis occupe l'emplacement du tumulus de l'ancêtre tutélaire des bauvois, adopté par les Francs et nommé par eux **Mundgawi*”.

“Sémiotique de la toponymie: analyse de quelques cas dans la littérature catalane”, de Vicent Salvador, és un comentari de l'aplicació literària, sobretot poètica, de la toponímia, i en menor grau de l'antroponímia, en la literatura catalana, tant amb valor referencial com estrictament estètic.

Josep Moran

«Nouvelle revue d'onomastique», núm. 23-24, Société Française d'Onomastique, París, 1994.

Com en el cas del número anterior, el present també comença tractant del nom propi en general, en aquest cas com a comentari a “Deux livres sur le nom propre: Marie-Noëlle Gary-Prieur, *Grammaire du nom propre* et Kerstin Joansson, *Le nom propre. Constructions et interprétations*, a càrrec de Jacques Chaurand. Remarquem que ambdós llibres analitzen sota punts de vista diferents el caràcter dels noms propis sobretot en relació amb els noms comuns i amb les teories que es basen en aquests o que en parteixen. Són

dues obres ben interessants en aquest sentit, però també fóra interessant, afegim, que hom analitzés el nom propi en ell mateix, amb tota la seva problemàtica, partint d'un corpus suficient i representatiu.

Això és precisament el que fa Pierre-Henri Billy en l'article següent anomenat "Typologie du surnom personnel", que, si bé es basa en un corpus exclusivament francès, presenta una classificació tipològica que pot ésser útil per a altres llengües com la nostra.

Una relació més directa amb la nostra cultura presenta la "Contribution de l'hagiotoponymie pyrénéenne à la chronologie toponymique" de Robert Aymard, particularment pel que fa a l'anàlisi de l'expansió del nom *Eulàlia*. En aquest sentit i pel que fa a Santa Eulàlia de Barcelona, doblet de la de Mèrida, hem de dir que el seu culte no sembla que hagi tingut una gran difusió, puix que les parròquies antigues del mateix bisbat de Barcelona són dedicades, o ho han estat en origen, precisament a Santa Eulàlia de Mèrida. Són ben interessants, però, les reflexions respecte a hagiotoponímia i cronologia; es tracta d'una relació que ha estat ben útil a alguns estudiosos, entre els quals recordem Montserrat Pagès i Paretes en el seu llibre *Art romànic i feudalisme al Baix Llobregat* (Montserrat).

També és interessant per a nosaltres l'article "Mirmande/Milmande/Marmande «Tour de commande» (*Mire, mande) et *mirande* «point de vue»", de títol ben explícit, d'André Soutou, per tal com en la nostra toponímia apareixen algunes formes com *Milmanda* que provenen d'aquest nom occità.

Aquest volum també inclou una ressenya dels núms. XLVII (1991), XLVIII (gener de 1992), XLIX (març de 1992) i L-LI (juny-desembre de 1992) d'aquest «Butlletí interior. Societat d'Onomàstica» a càrrec de Renada-Laura Portet.

Josep Moran

«Nouvelle revue d'onomastique», núm. 25-26, Société Française d'Onomastique, París, 1995.

Aquest volum comença amb un capítol o apartat que sota el títol "Onomastique général et méthodologie" inclou diversos treballs dedicats també a l'estudi teòric de les característiques del nom propi. Vegeu en aquest sentit els comentaris que hem fet respecte d'aquest tema en els números anteriors. Creiem que, a més de les anàlisis de caràcter especulatiu, convindria que s'iniciessin estudis de les diverses classificacions possibles dels noms propis i de llurs característiques intrínseques.

El capítol dedicat al "Domaine d'oc" ofereix diversos treballs que poden ésser interessants per a nosaltres, tenint en compte l'afinitat lingüística, encara que no es refereixin al domini català, com per ex. el de Jacques Boisgontier "Sur deux appellatifs topographiques occitans des lieux rocailloux: *Gres* et *Crès*".

També és interessant per a nosaltres l'estudi de Ricardo Cierbide sobre l'"Onomàstica personal de los *francos* de Estella (1090-1222)" per les afinitats que hem assenyalat.

El treball de Félix Rodríguez González, de la Universitat d'Alacant, sobre "Toponímia espanyola de les païses de parla anglesa. Bibliografia comentada" encara que no sembla que es refereixi a la d'origen català, és interessant de tenir en compte per a futurs estudis sobre la projecció dels noms propis catalans a Amèrica.

Finalment, hem d'assenyalar la recensió detallada que Renada-Laura Portet fa dels volums LIV-LV (1993) d'aquest «Butlletí Interior», i el "compte rendu" de Pierre-Henri Billy, dels *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*, I (Montserrat 1995).

Josep Moran

«Nouvelle revue d'onomastique», núm. 27-28, Société Française d'Onomastique, París, 1996.

A més dels articles de caràcter general inclosos en el capítol "Onomastique général et

méthodologie”, que tenen un interès per a tots el onomatòlegs: “Méthodologie de l’anthroponymie”, de P.-H. Billy; “La place des noms divins dans les textes coraniques: analyse linguistique et conceptuelle”, de H. Rehal; i “Géolinguistique et toponymie: un exemple gallo-roman méridional”, de X. Ravier, tenen un interès més específic per a nosaltres el de M.-R. Bastardas i Rufat i J.-P. Chambon, “*Jatbertus = Teudbertus*. Note sur quelques noms de personne occitans et catalans en *Jat-* d’origine germanique”¹ i “Omne d’Espaynna” de Julián Santano Moreno. El volum inclou les habituals ressenyes del nostre «Butlletí interior», LIX-LX (1994-95) a càrrec de P.-H. Billy; i LVII (juny de 1994), LXI (juny de 1995), LXII (setembre de 1995) i LXIV (març de 1996) per Pierre Gauthier. I en el capítol de “Comptes rendus”, les dels vols. II i III dels *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit* (Montserrat 1995-96), dels *Documents de la Secció Filològica*, III (Barcelona 1996), i del *Repertori d’antropònims catalans* (RAC), i (Barcelona 1994) de J. Bolòs i J. Moran, a càrrec de P.-H. Billy.

Josep Moran

Josep ALANYÀ I ROIG, *Batea i el seu terme municipal. Partides, accidents geogràfics, topònims i camins*. Vol. II. Institut d’Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Diputació de Tarragona, 1994, 511 pàgines, 240x170 mm.

El volum I porta diferent la segona part del títol: «El repoblament templer (s. XII-XIII)». Com que no s’hi tracta d’onomàstica, sinó d’història antiga, no entrarà en aquest comentari. Farem notar, tanmateix, una consideració que s’hi fa sobre l’etimologia de *Massaluca* o *Massalucà* (pàg. 119), que proposa com a equivalent a ‘la casa o el parador de l’àliga, de l’altura o de la roca’, en desacord amb Joan Coromines, que propugna ‘l’hostal del castell’. I també sobre *les Ocates*, que pot procedir d’una paraula emparentada amb una de grega equivalent a ‘blanc’, ‘la blanca’, probable naixença de Vilalba, passant pel llatí. Del volum II examinarem la part dedicada a la toponímia, que ocupa el 40% de la seva extensió (pàg. 65-266). Les partides que, si ens guiem pel títol, sembla que siguin un apartat independent, no ho són, sinó que van incloses en el capítol dedicat a la toponímia. Aquest volum II ha esta temps damunt de la meua taula pensant que se n’havia de parlar, i amb ganes de parlar-ne, però amb reticències que explicaré. Amb ganes, perquè és un treball que aporta una gran quantitat d’informació geogràfica, històrica i onomàstica. Obrint a l’atzar, surt *la Cova* (pàg. 93), un exemple d’aquesta afirmació; i fa anar a buscar *l’Algars* (pàg. 66), perquè *cova* és equivalent a l’àrab ‘algar’, i els dos noms s’interrelacionen, i en totes dues entrades s’aporten documents del segle XIII, que els acrediten. Els noms duen la transcripció fonètica al costat de la proposta ortogràfica. Van agrupats per termes: partides, barrancs, camins, masos, etc. Dintre de cada tema, per ordre alfabètic dels genèrics, amb numeració correlativa, fins al núm. 784, una cinquena part dels quals corresponents a partides de terra. La descripció que se’n fa és minuciosa, amb una atenció notable a la localització del lloc que el nom designa i a l’aspecte geogràfic i històric, amb incursions a la prehistòria, com en el cas de la partida del *coll* [equivalent a turó] *del Moro del Borraser* amb descripció d’un poblat ibèric, i relaciona el nom amb la proximitat de la bassa i el mas del Borraser. Quan un topònim conté un antropònim, el documenta tant com pot. Parlant del *coll d’en Fort*, il·lustra el llinatge en el segle XIII i XIV. Descobreix que *l’En Clariana* ve de «fratrem Guillelmus de Clariana», un frare templer de l’any 1220. Abunda amb explicacions detallades quan troba elements per a fer-ho, com en la *font de Llavar*,

1. Sobre la palatalització d’algunes consonants inicials, veg. el treball de Joan Anton Rabella, “Un possible recurs onomàstic de caire afectiu”, suara aparegut a les *Actes del IV Col·loqui d’Onomàstica Valenciana (XXI Col·loqui de la Societat d’Onomàstica)*, II (Ontinyent 1997), 885-889.

que duia l'aigua als rentadors de la bugada, prou important perquè justificués inversions econòmiques grosses. Dedicava espai a parlar de botànica, com quan descriu la partida dita *Trufes* (pàg. 140-142). La preocupació etimològica es manifesta sempre amb una gran circumspècció, i algun cop amb insistència, com quan presenta la partida de l'*Astinglosa* i, més tard, *la vall de l'Astinglosa*. I sobretot a l'entorn de *la vall de Baravall*, que li fa omplir setze pàgines (148-164) per les diverses maneres de pronunciació de la paraula i per l'extens coneixement de fets històrics relacionats amb el lloc que la paraula designa, com el plet amb Vilalba i la Pobla. En molts documents fa constar el nom del notari, el tipus d'acte de què es tracta i el preu de la transacció. Tanmateix, hi ha llistes de noms sense comentari. Explica què s'entén per *mas* i n'annota gairebé tres-cents (pàg. 198-224), molts amb un terme específic corresponent a antropònims que queden sense explicació, si no fos que se'ls comenti en una altra entrada: prenomes com *Gerardo*, *Isidoro*, etc., cognoms com *Amades*, *Poblet*, etc., i sobretot malnoms, en gran abundància. Una introducció als tres pous de neu que anota informa amb detall (pàg. 224-231) sobre aquest comerç, anterior a l'arribada de les tropes de Felip IV, que van destruir el pou més antic que hi havia hagut. No hi ha un apartat dedicat a l'antroponímia; hi ha un índex onomàstic en el qual s'apleguen noms de persona citats en el text, cosa que representa una aportació moderada de llinatges, i cap apartat no és dedicat als renoms.

La reticència a què m'he referit ve d'un fet poc important, al costat de la magnitud i la seriositat del treball; però tanmateix significatiu quant al maneig de l'obra: l'índex de llocs (p. 488-511) és alfabetitzat per la part genèrica dels noms i això en fa incòmoda la consulta, perquè no es pot localitzar amb la facilitat desitjable cap nom que correspongui al fragment específic d'un sintagma nominal. Hauria estat còmode de localitzar el barranc de Panderes –per posar un exemple– buscant Panderes, en lloc d'haver de recórrer la llarga llista de barrancs en la qual el de Panderes, a més, és abans que el de la Bruixa, perquè l'alfabetització queda alterada per l'atenció concedida als articles. O que noms formats per un sol mot precedit per un article no s'haguessin de buscar segons la inicial de l'article, sinó per la del mot. És llàstima que s'hagi pogut fer un retret –petit i tot com és– a un treball altrament mereixedor de múltiples qualificatius laudatoris, a partir com a mínim de meritori.

Ramon Amigó i Anglès

Monografies del Montseny/12. Amics del Montseny, 1997.

En 206 pàgines de text amb algunes fotografies incloses i 37 pàgines més al final, amb numeració nova també en xifres aràbigues, dedicades als Premis Montseny, 1996, de poesia i fotografia, el volum conté onze articles amb estudis a l'entorn de temes relacionats amb la muntanya. N'hi ha alguns d'història recent (El mas Casademunt del Brull, Els últims llocs del Montseny, La fàbrica de gel de Cardedeu, Riscos globals i mortalitat associada, al massís del Montseny; Les activitats i els oficis tradicionals al Montseny, 1880-1920; Entre el record i l'enyor), alguns altres d'història de temps més allunyats (La quadra d'Aiguafreda i El pagament del delme a la parròquia de Sant Esteve de la Costa del Montseny) i l'últim és un homenatge a mossèn Pere Ribot, la memòria del qual caldria conservar per tenir-la per símbol d'una bona manera d'ésser. Cap d'aquests treballs no és directament interessant per a la gent atreta per l'onomàstica, malgrat que tots ells siguin prou valuosos des d'altres punts de vista i que per tant valgui la pena que siguin presos en consideració.

El treball que encara no hem anomenat és dedicat a onomàstica; «Topònims amb cua», de Joan López i Cortijo. Ocupa de la pàgina 65 a la 82 i dedica l'atenció a l'etimologia

d'una selecció de noms de la muntanya d'Ametistes. Abans de tirar endavant, anuncia que no es proposa un estudi rigorós, ans recreatiu, i és així, amb força desimboltura, però tanmateix amb una bona dosi d'erudició i un gran coneixement del paisatge, com va comentant què han dit uns altres o què pensa ell del nom d'aquells punts. No sap veure que el perfil del *turó de l'Home* –de qualsevol lloc que se'l miri– suggereixi la imatge d'una persona estirada a terra; un document de 1666 sembla que s'hi refereix quan anomena el puig Sacreu, cosa que podria lligar amb la idea llançada per Víctor Balaguer, sense cap fonament on estintolar-la, de turó de l'Home Mort. A *les Agudes* –seguint Pladevall– descobreix que hi havia hagut un castell a partir del segle XI i amb notícies fins al XVIII i, amb un maneig hàbil d'una bona familiaritat amb el territori, en troba rasons a la cresta dels Castelletes. Quan parla de puig drau, puig d'arau i puig adrau (unes paraules escrites així diverses vegades, amb lletra minúscula inicial) li va bé de citar Antoni Griera i Joan Coromines i de fer saber que Joan Arau (un nom que cap d'aquells dos investigadors no havia localitzat), de cann Brull, figura en un capbreu de 1669, cosa que l'autoritza a decantar-se amb una base sòlida per *puig d'Arau*. Es diverteix parlant dels enginyers de l'Estat que, per designar un tossal, precindint del nom genú i de la bondat de la paraula genèrica, van anotar *Pino Vell*, després convertit en turó del Pi Novell (són les mateixes lletres només que organitzades d'una manera diferent), en lloc de *turó del Pi Vell* o del més apropiat turó del Samon, tal com l'anomenen els pastors d'aquella zona. Unes altres consideracions afecten *Roca-sentella*/el Mojó. Proposa que *el mont Sinat* procedeix d'Alzinall/Alzinai (per ieisme) i trasllat d'accent (per cultisme) a part d'ensordiment de la sonora. Parla de la *font de Marianegra*, amb *Maria* per deformació de *mare*, 'origen', 'naixement' (de la font, o de l'aigua, potser encara millor). Sens dubte que l'encerta quan afirma que *Abaus* procedeix de *balç* amb vocalització de la *l* i no pas per presència de molta aigua per a l'abeurada del bestiar, tal com ha proposat algun etimòleg ingenu. *De la nit* pot venir d'una confusió amb *alarit*. Rebutja *els Arnais* (curiosament amb dièresi), perquè hi ha de correspondre una paraula relacionada amb *arenal*. Argumenta d'una manera força convincent la correspondència de *joana* amb «jussana», millor que no pas amb «jana» «fada, dona d'aigua», com la hi relaciona Coromines. Una colla d'altres observacions etimològiques, com per exemple *el Baié* (l'Oveller?), *el Mal Campàs* (anar al Campàs?), (*N)aiades* (aiades? allades? d'alls?), *Avellar* (d'Abellar?; o de Ballar, per interpretació popular), *Janeta* (Geneta?), *plana Jugadora* ([per a l'] ajaguda?). L'assaig conté, a més, belles descripcions breus de panorames i, de conjunt, resulta divertit i alhora allisonador, sense que l'autor exhibeixi sapiència lingüística però deixant traslluir una sensibilitat remarcable per les subtileses del paisatge montsenyenc i de la llengua que es parla en aquella muntanya i que desitgen que s'hi continuï parlant indefinidament, malgrat tots els temporals.

Ramon Amigó i Anglès

- M.ª Jesús RUBIERA MATA i Mikel de EPALZA, *Las ciudades árabe-musulmanas de la costa oriental de la Península Ibérica (Sharq al-Andalus) y su función comercial*, capítol 3 de *En las costas del Mediterráneo occidental. Las ciudades de la Península Ibérica y del reino de Mallorca y el comercio mediterráneo en la Edad Media*, dirs. David Abulafia i Blanca Garí, Ediciones Omega, Barcelona, 1997, pàg. 95-113, amb 1 mapa. Aquest estudi breu parteix d'una premissa més o menys polèmica en el camp de les recerques recents sobre la història general d'Al-Àndalus derivades dels esforços de la que podríem anomenar “escola francesa” (Guichard, Bazzana, Lagardère, etc.). En paraules dels propis autors, traduïdes a la nostra llengua: “L'existència d'una important infraestruc-

tura urbana i de comunicacions a Al-Àndalus, [sic] ens fa sospitar que el comerç interior i exterior van tenir molta més importància de la que els investigadors els han donat, entossudits a convertir els andalusins només en agricultors, habitants d'un espai rural sense ciutats, indústria i comerç”.

Per tal de justificar aquesta suposició, els autors recorren en part a la toponímia conservada per les cròniques aràbigues. L'obra d'al-Idrissí (segle XII) sobre les rutes d'Al-Àndalus ha estat la principal, completada amb les d'al-Udrí i al-Bakrí (segle XI) i la d'al-la`qubí (segle X). A part l'esment de conegudes localitats “marítimes” –algunes no disposaven exactament d'un port propi– (Alacant, Borriana, Ciutat de Palma, Dénia, Elx, Oriola, Peníscola, Tarragona, Tortosa, València, etc.) i terrestres –sobre l'antiga Via Augusta– (diversos Albalat < *al-balàt* “la llosa”, al País Valencià; Seca < àr. *Síkka* “camí, via”; nombrosos derivats de *mànzil* “hostal” –vegeu el n.º LXVI d'aquesta revista, pàg. 15-17, de *qàsr*, “alcàsser”, *al-baríd* “la posta”, etc.), hi trobem algunes propostes d'identificacions toponímiques inèdites: cap d'*al-Làuqa* (o *Làufa*) = cap del riu Llastres, a l'actual l'Hospitalet de l'Infant; cap de *Batrir* = Illots Columbrets (forma correcta segons Joan Coromines).

A més, a partir de la toponímia d'origen àrab, els autors refan un traçat doble –costaner i interior– de les vies romanes, des de Tortosa fins a la vall de Xàtiva i més al sud fins a Almeria, el qual hauria vertebrat funcionalment, políticament, militarment i comercialment tota la regió del litoral.

Però el treball, centrat aquí únicament en l'àmbit geogràfico-lingüístic dels Països Catalans, bo i reconeixent la preexistència de les ciutats ocupades i afaixonades pels musulmans, amb un estament privilegiat de propietaris agraris absentistes, ens hauria d'incitar també a desenvolupar una línia de treball innovadora –característica ben freqüent en els escrits del nostre col·laborador Mikel de Epalza–, la qual consistiria a posar de relleu precisament els noms de llocs àrabs fossilitzats en la toponímia catalana que es poden relacionar amb la indústria i el comerç existents ja en temps islàmics.

I això potser també mereixeria un espai en la nostra revista, que ho pot acollir tot en el camp de l'onomàstica, des de llistes documentades de noms d'animals de companyia fins a valoracions més o menys subjectives d'estudis profunds i sòlids duts a terme en el caliu reverent de qualsevol universitat de l'Estat espanyol.

Pere Balañà i Abadía

Xavier PEDRAZA i JORDANA, *Anoia: Etimologia toponímica*, Igualada 1997. Il·lustracions a tota pàgina originals d'Albert Álvarez i Marsal, amb aspectes representatius de cada municipi. 118 pp.

L'autor ens presenta un recorregut toponímic per anar a la recerca de les arrels etimològiques de les trenta-tres poblacions que formen l'actual comarca de l'Anoia: Argençola, Bellprat, el Bruc, Cabrera d'Igualada, Calaf, Calonge de Segarra, Capellades, Carme, Castellfollit de Riubregós, Castellolí, Copons, els Hostalets de Pierola, Igualada, Jorba, la Llacuna, Masquefa, Montmaneu, Òdena, Orpí, Piera, la Pobla de Claramunt, els Prats de Rei, Pujalt, Rubió, Sant Martí de Tous, Sant Martí Sesgueioles, Sant Pere Sallavinera, Santa Margarida de Montbui, Santa Maria de Miralles, la Torre de Claramunt, Vallbona d'Anoia, Veciana i Vilanova del Camí.

En el pròleg, Antoni Badia i Margarit fa l'advertiment que “en aquest llibre, els topònims de la comarca són inventariats i presentats per ordre alfabètic dels municipis que la constitueixen, i dins cada un d'ells hi figuren, també ordenats alfabèticament, els agregats, caserius i llogarrets que hi pertanyen. Fins ací Pedraza ha optat per un dels criteris possi-

bles a l'hora d'endegar els seus materials. Però, arribada aquesta hora, ha presentat els seus topònims classificats des de tres angles: gramatical, etimològic i semàntic”.

L'autor en la introducció ens ofereix un primer intent de toponigrama de la comarca de l'Anoia, des del punt de vista de composició dels topònims, de l'origen d'aquests, i, finalment, del seu significat, especificats en taules de percentatges.

Des del primer punt de vista podem observar que la majoria dels topònims són formats a partir del nucli fonamental de la llengua catalana, que és el llatí –en aquest cas el llatí vulgar sobretot– (un 58,86%). Pel que fa al substrat, que inclou totes les llengües actuant abans de l'arribada dels llatins a les costes catalanes, tan sols compten amb un 7,8% del total. Quan a l'adstrat (les llengües que van incidir sobre la catalana durant el seu període de formació, entre els segles IX i XII) podem dir que representa un 9,9%. Finalment el superstrat (les llengües que han influït en l'evolució de la llengua catalana des del segle XIII fins als nostres dies, inclosa la catalana) representa un 23,44% del total.

Ja des del punt de vista del significat els percentatges són un 28,96% fonamentats en la realitat física; un 11,83% dels elements ponderatius; un 58,43% derivats de la realitat humana i un 0,78% de diversos.

El llibre ha estat editat pel Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, en la commemoració del 50è aniversari de la seva fundació (1947-1997) i dedicat a la memòria de l'eminent filòleg Joan Coromines, el qual va deixar sentenciat que Anoia no és Noya i que la seva etimologia és la del llatí 'amnis' : 'riu' o 'riera'. Cal valorar que el riu Anoia ha donat el seu nom a la comarca com el més vertebrador i representatiu del seu territori.

Josep Riba i Gabarró

Miscelánea homenaje a José María Doñate, Vila-real, 1993.

Aquest volum dedicat a José María Doñate, prohom que treballà en l'ordenació de l'arxiu municipal de Vila-real, inclou un capítol o apartat II, dedicat a la filologia, l'onomàstica i la toponímia, que comprèn en primer lloc un treball del savi castellanenc germà Colón Domènec dedicat al mot arcaic “Savastre (i sevestre), ‘tela preciosa’”, seguit del de Jacinto Heredia Robres *Toponímia urbana tradicional a Vila-real*, on després d'una introducció a la geohistòria urbana de la localitat ens ofereix un nomenclàtor, ben documentat, de les denominacions populars o tradicionals i oficials actualment de les vies antigues. Hi podem observar que les diferències entre ambdues denominacions són nombroses, i per això considerem que es tracta d'un treball ben oportú perquè podem conèixer i preservar la toponímia tradicional.

Tanca aquest capítol un treball de Rosa Serrano i Garcia i Vicent Verdegall i Cerezo dedicat a l'“Onomàstica de Vila-real al segle XV”, que és una relació ordenada de cognoms d'aquest segle extreta dels documents locals, ben representativa de la provinença dels seus habitants.

Josep Moran

«Recerca 93», Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre, Tortosa, 1995.

Aquest número presenta dos treballs interessants des del punt de vista onomàstic; el primer, de Xavier Ballestin, titulat “Tortosa, al-Andalus, Magrib, Orient: relacions culturals” inclou un estudi i localització de l'origen dels savis que estudia, corresponents a la Catalunya Nova, representada pel triangle L'àrida/Lleida - Balagà/Balaguer, Turtū'a/Tortosa i d'altres localitats del món islàmic de l'època que hi estaven relacionades. També inclou una bona llista antroponímica d'aquests savis.

El segon, d'Antoni Virgili, es refereix a la "Conquesta i feudalització de la regió de Tortosa (1148-1200)", i també es refereix a les localitats que apareixen en la documentació d'aquest període decisiu per a la configuració moderna de la regió tortosina. Cal remarcar la cartografia que aporta, en la qual apareixen ben reflectides les diverses zones de poblament i de domini senyorial.

J.M.

Festa Major 1997. La Morera de Montsant

Aquest programa, entre d'altres col·laboracions interessants, n'inclou una de Ramon Amigó titulada "El toll de l'Ou" que és un "divertimento" ben erudit sobre l'origen, recent, d'aquest topònim ben expressiu. La lectura és molt amena malgrat les nombroses errates. Observem que, en aquest escrit, apareix la forma correcta catalana *Escaladei* fins i tot en una citació literal d'un document antic d'aquesta cartoixa. Això contrasta amb la forma aberrant que empra el "Batlle de la Morera de Montsant-Scala-Dei" (sic), suposem que a causa d'un esnobisme nostàlgic llatinitzant que no té cap fonament. Advertim que la denominació oficial del municipi és *la Morera de Montsant* i prou.

J.M.

Salvador PALAU RAFECAS, "El Galo", *Recull de 1600 renoms de la de Santa Coloma de Queralt*, edició de l'autor, Santa Coloma de Queralt 1997.

El 1977 Palau publicà *800 renoms de la vila de Santa Coloma de Queralt* i el 1991 edità *Alguns renoms de Santa Coloma de Queralt al segle XIX*, també en edició d'autor. La majoria eren de tradició oral, però en aquest recull de 1800 Palau hi posa també el nom i els cognoms i l'any en què el troba documentalment. N'hi ha ja del segle XVI. El material és molt ric i ens permet que algú en faci un estudi de conjunt o comparatiu amb d'altres reculls semblants. El recull de Palau és un dels que han aplegat més renoms en un poble o vila de tot Catalunya.

A.M.

Adrià CANAL i MORÉ, *Els cognoms del Maresme. Primera meitat del segle XVI*, Sírius, Barcelona 1997.

L'autor especialista en genealogia, que va publicar ja un *Manual pràctic de genealogia catalana* (1994), és col·laborador del nostre butlletí i té un estudi inèdit sobre la família del general americà Sucre.

El recull que ressenyem es basa en els fogatges de Catalunya dels segles XV i XVI: el de 1497 (editat per J. Iglésies), el de 1515 (inèdit) i el de 1553, publicat per Josep Iglésies. L'autor també hi ha afegit altres materials d'arxiu. En conjunt hi estudia –de vegades etimològicament– 651 cognoms. Al pròleg dona una llista de cognoms catalans d'origen occità. Després inventaria tots els cognoms i ens indica en quina població es troben, partint dels tres fogatges. Un treball utilíssim de cara als investigadors perquè permet adonar-se que alguns cognoms tenen com a origen –ni que puguin ésser importats– una sola família inicial que després s'expandeix pel Maresme i altres llocs de Catalunya.

A.M.

Alfons ALSAMORA i JIBALLÍ, *Vimbodí*, Valls, Cossetània Edicions, 1997.

Es tracta d'una guia històrica del poble, molt ben documentada i elaborada. Des del punt de vista onomàstic destaquem-hi la llista de vimbodinenços il·lustres, i dels batllers (des del segle XVI) i de rectors de la parròquia (des del segle XIII).

A.M.

SOCIETAT D' ONOMÀSTICA

DOMICILI SOCIAL I SECRETARIA:

Palau Dalmases
Carrer de Montcada, 20, principal
08003 Barcelona

TRESORERIA:

Correspondència:

Apartat de Correus 24016
08080 Barcelona

Compte corrent de la societat:

Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona, "La Caixa"
Agència número 429, Pl. Universitat, 5, 08007 Barcelona
Codi del compte: 2100.0429.60.0200050454

Us agraïrem que feu els pagaments per mitjà d'ingrés directe o de transferència bancària al compte corrent indicat. Eviteu, si us plau, els xecs bancaris i els girs postals.

JUNTA DIRECTIVA:

President: Albert Manent (Barcelona)

Vicepresidents: Ramon Amigó (Reus)
Antoni Pladevall (Barcelona)
Vicenç Rosselló (València)

Tresorer: Josep Maria Albaigès (Barcelona)

Secretari: Andreu Romà (Barcelona)

Vocals: Cosme Aguiló (Santanyí)
Pere Balaña (L'Hospitalet de Llobregat)
Vicenç Biete (Barcelona)
Emili Casanova (València)
Jordi Colomina (Alacant)
Ferran Jové (Les Borges del Camp)
Antoni Llull (Palma de Mallorca)
Maria Teresa Montaña (Tarragona)
Mireia Moreu (Barcelona)
Eugeni Perea (Riudoms)
Modest Prats (Medinyà)
Roser Ripollès (Lleida)
Albert Turull (Lleida)
Joan Veny (Barcelona)
Joan Antoni Vicent (La Vilavella de Nules)
Maria Àngels Vidal (Barcelona)